

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Факультет психології

Кафедра загальної та соціальної психології

Алла Мудрик

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ:

навчально-методичні матеріали до курсу

(для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»

на базі неповної вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

заочної форми навчання)

Луцьк 2013

УДК [159.922. (075.8)]

ББК 88.5я73-9

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол б. від 20 березня)

Рецензенти:

Федотова Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Іванашко О. Є. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Соціальна психологія : навч-метод. матеріали до курсу. / Алла Богданівна Мудрик. – Луцьк, 2013. – 44 с.

М-89 Навчально-методичні матеріали до курсу побудовані з урахуванням того, що частина матеріалу з курсу вивчається студентами самостійно. За умов, що на лекції відведена незначна кількість годин, то цей вид навчальної діяльності передбачає ознайомлення студентів лише із основними категоріями і поняттями, методами та психологічними теоріями предмета.

Виходячи з цього, в навчально-методичному виданні пропонується виклад тем курсу, основні тези теми, основні положення до теми, завдання для самостійної роботи студентів. Завдання сформульовані таким чином, щоб можна було засвоїти основні категорії соціальної психології, історичні передумови і перспективи розвитку соціальної психології, її напрями та галузі, структуру, задачі та методи науки, її міждисциплінарні зв'язки з іншими науками та оволодіти практичними навичками проведення соціально-психологічних досліджень з використанням основних методів цієї дисципліни.

Для цілісного уявлення про навчальний курс у навчально-методичному виданні представлені тематичні огляди лекційного курсу, теоретичні матеріали, питання для практичних занять, тестові завдання для складання заліку та перелік літературних джерел, рекомендованих для опрацювання.

Рекомендовано студентам I курсу напряму підготовки 6.010106 спеціальності «Соціальна педагогіка» на базі неповної вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» заочної форми навчання.

УДК [159.922. (075.8)]

ББК 88.5я73-9

М-89

© Мудрик А.Б., 2013.

© Східноєвропейський національний
Університет імені Лесі Українки, 2013

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Опис навчального курсу.....	4
3. Структура курсу.....	5
4. Тематичний план курсу.....	5
5. Тематичний план практичних (семінарських) занять.....	24
6. Орієнтовний перелік тестових завдань для складання заліку.....	24
7. Джерела, рекомендовані для опрацювання.....	43

1. ВСТУП

Курс «Соціальна психологія» є одним із перших курсів психологічних дисциплін, що читаються у студентів педагогічних спеціальностей. Тому цей курс є основою для подальшого вивчення студентами інших психологічних дисциплін.

Курс «Соціальна психологія» має міждисциплінарні зв'язки з такими дисциплінами: «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Етнопсихологія» та ін.

Головною метою курсу є оволодіння психологічними знаннями для успішного вивчення подальших теоретичних, практичних та прикладних навчальних курсів соціально-психологічного циклу. В процесі вивчення дисципліни студенти повинні засвоїти основні категорії соціальної психології, історичні передумови і перспективи розвитку соціальної психології, її напрями та галузі, структуру, задачі та методи науки, її міждисциплінарні зв'язки з іншими науками. Курс надає студентам можливість отримати комплекс теоретичних знань у галузі соціальної психології та оволодіти практичними навичками проведення соціально-психологічних досліджень з використанням основних методів цієї дисципліни.

Завданнями курсу «Соціальна психологія» є теоретична та практична підготовка студентів з питань:

- предмету, об'єкту, завдань, напрямів, галузей й методів соціальної психології
- історії становлення та перспективи розвитку соціальної психології
- методологічних проблем соціально-психологічних досліджень
- психології малих і великих соціальних груп
- соціально-психологічних характеристик особистості та соціальних впливів (соціалізація, спілкування, соціальна установка, соціальний конфлікт, соціальний стереотип, соціальні ролі, гендер, гендерний стереотип).

Вимоги до знань й умінь студентів.

Після вивчення курсу «Загальна психологія» студенти повинні **знати:**

- предмет, завдання, методи науки
- основний категоріально-понятійний апарат дисципліни
- етапи становлення соціальної психології як науки
- соціально-психологічні характеристики особистості та соціальних впливів (соціалізація, спілкування, соціальна установка, соціальний конфлікт, соціальний стереотип, соціальні ролі, гендер, гендерний стереотип).

Вміти:

- вільно володіти категоріально-понятійним апаратом дисципліни
- використовувати різні методи діагностичної роботи для вивчення й аналізу соціально-психологічних явищ.

2. ОПИС НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Галузь знань: 0101 Педагогічна освіта Напрямок підготовки: 6.010106 – «Соціальна педагогіка» Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Кількість кредитів, відповідних ECTS: 2 Загальна кількість годин: 72 Тип курсу: обов'язковий Рік підготовки: (1) Семестр: 2 Лекції: 6 Практичні: 2 Індивідуальна робота: 32 Самостійна робота: 32 Вид контролю: залік

3. СТРУКТУРА КУРСУ

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	лекції	практичні заняття	самостійну роботу	індивідуальну роботу
Тема 1. Соціальна психологія як наукова дисципліна, її предмет, об'єкт, завдання та методи	2	2	10	10
Тема 2. Соціально-психологічна характеристика особистості Спілкування як соціально-психологічне явище. Соціалізація особистості	2		10	12
Тема 3. Визначення та характеристика соціальних груп. Проблематика малої групи в соціальній психології. Великі соціальні групи	2		12	10
Всього годин	6	2	32	32

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

Тема 1. Соціальна психологія як наукова дисципліна, її предмет, об'єкт, завдання та методи

Соціальна психологія як наука.

Поняття соціальної психології.

Об'єкт і предмет соціальної психології. Дискусії з приводу предмета соціальної психології.

Виникнення та становлення соціальної психології. Етапи розвитку соціальної психології як науки.

Соціальна психологія як наука, що вивчає соціальну психіку, або масовидність явища психіки.

Зв'язок соціальної психології з іншими науками. Галузі соціальної психології. Місце соціальної психології у системі наукового знання.

Психологічні школи і їх теорії в рамках соціальної психології:

Функціоналізм (Ч. Дарвін, Г. Спенсер, Д. Дьюї, Д. Енджелл, Г. Керр та ін.).

Біхевіоризм (І. Павлов, В. Бехтерев, Д. Уотсон, Б. Скіннер та ін.).

Психоаналітичний напрям (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер та ін.).

Гуманістична психологія (Г. Оллпорт, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.).

Когнітивізм (Ж. Піаже, Дж. Брунер, Р. Аткинсон та ін.).

Методи соціальної психології.

Основні положення

Етапи виникнення та становлення соціальної психології

Соціальна психологія як самостійна галузь наукового знання почала формуватися в середині XIX ст. Хоча саме поняття стало широко вживатися тільки після 1908 р.

Деякі питання соціальної психології були поставлені в рамках філософії і носили характер осмислення особливостей взаємини людини і суспільства.

Однак, дослідження власне соціально-психологічних наукових проблем почалося в XIX ст., коли соціологи, психологи, філософи, літературознавці, етнографи, медики стали аналізувати психологічні феномени великих соціальних груп і особливості психічних процесів і поведінки людини залежно від впливу навколишнього середовища.

Поставлені проблеми важко було вивчати тільки в рамках існуючих тоді наук. Необхідна була інтеграція соціології та психології, оскільки психологія досліджує психіку людини, а соціологія – суспільство.

Основні етапи розвитку соціальної психології як науки

Перший етап – становлення соціальної психології як науки (з середини XIX ст. по 1908 р.). Визначаються предмет вивчення і основні проблеми. Видаються перші фундаментальні роботи з основних питань соціальної психології.

Більшість робіт з соціальної психології було видано в перший період розвитку даної науки.

Другий етап (до середини 40-х рр.. XX ст.) Характеризується появою наукових соціально-психологічних шкіл, орієнтованих як на розробку фундаментальної теорії, так і на прикладні аспекти дослідження.

Один з найбільш впливових соціальних психологів цього періоду – К. Левін, творець теорії групової динаміки. Він досліджував проблеми соціальних факторів волі як цілеспрямованої поведінки; психологію малих груп, лідерство тощо.

Було проведено велику кількість експериментальних робіт і одночасно розроблялися фундаментальні теорії, які не втратили своєї актуальності в наш час.

Третій етап (з середини 1940-х рр. XX ст. до наших днів). Він пов'язаний з вирішенням практичних завдань, роботою на соціальне замовлення. Експериментальна психологія продовжує свій розвиток, фундаментальні теоретичні розробки відступають на другий план.

Зв'язок психології з іншими науками. Місце соціальної психології у системі знань

Соціальна психологія знаходить широку популярність, вводиться в загальноосвітні вузівські програми і є одним з обов'язкових предметів вивчення для фахівців різних профілів.

Така пильна увага до соціально-психологічних питань викликана потребами вдосконалення і стабілізації суспільних відносин на всіх рівнях соціальної стратифікації.

Розробляються так звані малі теорії, що мають конкретне прикладне значення: соціально-психологічні особливості керівництва дитячої групою, психологія бізнесу, психологія реклами, психологія формування громадської думки тощо.

Поєднання слів «соціальна психологія» вказує на специфічне місце, яке займає ця дисципліна в системі наукового знання.

Утворившись на перетині наук психології та соціології, соціальна психологія досі зберігає особливий статус. Це призводить до того, що кожна з «батьківських» дисциплін включає її в себе в якості складової частини.

Така неоднозначність положення дисципліни має багато причин.

Одна з них – об'єктивне існування такого класу фактів життя, які самі по собі можуть бути досліджені лише за допомогою об'єднаних зусиль двох наук: психології та соціології. Іншою причиною подвійного статусу соціальної психології є сама історія становлення цієї дисципліни, яка визрівала в надрах одночасно і психологічного, і соціологічного знання, народилася «на перехресті» двох наук.

Все це створює труднощі як у визначенні предмета соціальної психології, так і у виявленні кола її проблем.

Запити на соціально психологічні дослідження в умовах сучасного етапу розвитку суспільства надходять з усіх сфер суспільного життя, особливо у зв'язку з тим, що в кожній з них сьогодні відбуваються радикальні зміни. Такі запити слідує з області промислового виробництва, різних сфер виховання, системи масової інформації, області демографічної політики, спорту, сфери обслуговування тощо. Все це стимулює інтенсивний розвиток соціальної психології на сучасному етапі. Необхідність цього посилюється двома обставинами. По-перше, тим, що в історії існування радянської соціальної психології як самостійної науки була досить тривала перерва і новий етап поживлення соціально-психологічних досліджень почався лише в кінці 1950-х - початку 1960-х рр.. По-друге, соціальна психологія по суті є наукою, що стоїть дуже близько до соціальних і політичних проблем, а тому можливе використання її результатів різними суспільними силами.

Предмет, об'єкт соціальної психології

Приступаючи до вирішення цих завдань, необхідно окреслити коло проблем соціальної психології, щоб чіткіше визначити завдання, які можуть бути вирішені засобами цієї дисципліни.

Оскільки психологічна наука в нашій країні у визначенні свого предмета виходить з принципу діяльності, можна умовно позначити специфіку соціальної психології як вивчення

закономірностей поведінки та діяльності людей, зумовлених включенням їх у соціальні групи, а також психологічних характеристик самих цих груп.

Предмет соціальної психології визначається питанням: «Що вивчає ця наука як самостійна, незалежна галузь знання?»

Психологія і соціологія – «материнські» дисципліни стосовно соціальної психології. У той же час не можна вважати, що соціальна психологія – це лише частина соціології та психології.

Самостійність цієї галузі наукового знання зумовлена специфікою предмета дослідження, який не може бути вивчений тільки в рамках якої-небудь однієї науки.

Існують кілька точок зору на те, що є предметом дослідження соціальної психології.

Соціальна психологія вивчає особистість в групі, соціумі, соціальну психіку.

На відміну від загальної психології, соціальна психологія досліджує не просто психічні процеси індивіда, а їх специфіку у зв'язку з системою соціальних взаємодій.

З цієї точки зору *соціальна психологія вивчає особистість у суспільстві*. Якщо і розглядаються індивідуальні особливості суб'єкта, то тільки як результат соціального розвитку, пов'язаний з вихованням і соціалізацією.

Людина вивчається у всьому різноманітті її соціальних зв'язків: в процесі особистісного розвитку протягом життя, в системі взаємодії на міжособистісному і формальному рівнях тощо. Особлива увага приділяється положенню (статусу) особи в групі, колективі.

Соціальна психологія вивчає соціальні групи в суспільстві. Це перш за все психологічні характеристики груп, проблеми внутрішньогрупової динаміки, внутрішньогрупових стосунків, міжгрупових відносин тощо. Соціальна група розглядається як функціональна одиниця, що має інтегральні психологічні характеристики, такі як груповий розум, групова воля, групове рішення тощо. Створюються різноманітні типології соціальних груп, виділяється все більша кількість критеріїв для аналізу.

Соціальна психологія вивчає соціальну психіку або масовидність явища психіки.

Виділяються різні явища, що відповідають цьому поняттю: психологія класів, соціальних верств, масових настроїв, стереотипів і установок; громадська думка і психологічний клімат, масові дії та групові емоційні стани. Вивчається соціально-психологічний аспект традицій, моралі.

Соціальний психолог *Г. М. Андрєєва* визначила предмет соціальної психології наступним чином: *соціальна психологія вивчає закономірності поведінки, діяльності та спілкування людей, зумовлені їх включенням в соціальні групи, а також психологічні характеристики самих цих груп.*

У рамках соціальної психології можна виділити кілька психологічних шкіл, це: функціоналізм, біхевіоризм, психоаналіз, гуманістична психологія, когнітивізм та інтеракціонізм.

Функціоналізм (або функціональна психологія) виник під впливом еволюційної теорії в біології Ч. Дарвіна і еволюційної теорії соціального дарвінізму Г. Спенсера.

Г. Спенсер вважав, що основним законом соціального розвитку є закон виживання найбільш пристосованих товариств і соціальних груп.

Представники функціоналізму (Д. Дьюї, Д. Енджелл, Г. Керр та ін.) вивчали індивідів і соціальні групи з точки зору їх соціальної адаптації – пристосування до складних умов життя.

Головна соціально-психологічна проблема функціоналізму – проблема найбільш оптимальних умов соціальної адаптації суб'єктів суспільного життя.

Біхевіоризм (пізніше необіхевіоризм) – поведінкова психологія, що вивчає проблеми закономірностей поведінки людини і тварини (І. В. Павлов, В. М. Бехтерєв, Д. Уотсон, Б. Скіннер та ін.). Поведінка розглядалася як об'єктивна, спостережувана реальність, яку можна досліджувати в експериментальних умовах.

Центральна проблема біхевіоризму – проблема навчання, тобто придбання індивідуального досвіду за допомогою проб і помилок. Виділено чотири закони навчання: закон ефекту, закон вправи, закон готовності і закон асоціативного зв'язку.

Психоаналітичний напрям пов'язаний з ім'ям З. Фрейда. Досліджував проблеми несвідомих, ірраціональних процесів в особистості й у її поведінці. Він вважав, що центральною рушійною силою людини виступає сукупність потягів.

Деякі з аспектів даного напрямку отримали розвиток в роботах К. Юнга і А. Адлера.

Соціально-психологічні проблеми, що вивчав психоаналітичний напрямок: конфлікт людини і суспільства, що виявляється в зіткненні потягів людини з соціальними заборонами; проблема джерел соціальної активності особистості.

Гуманістична психологія (Г. Оллпорт, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) досліджувала особистість, яка прагне реалізувати свої потенційні можливості і досягти самоактуалізації, особистісного зростання. У кожній людині закладена тенденція до самовираження та самореалізації.

Когнітивізм трактує соціальну поведінку людини як сукупність переважно пізнавальних процесів і робить акцент на процесі пізнання людиною світу, осягненні нею сутності явищ за допомогою основних когнітивних психічних процесів (пам'яті, уваги тощо).

Головна соціально-психологічна проблема когнітивізму – прийняття рішень людиною. Представники когнітивної школи (Ж. Піаже, Дж. Брунер, Р. Аткинсон та ін.) звертали особливу увагу на знання людини і способи його формування.

Інтераціоналізм (пізніше символічний інтераціоналізм) досліджував проблеми соціального аспекту взаємодії між людьми в процесі діяльності та спілкування.

Основна ідея інтераціоналізму: особистість завжди соціальна і не може формуватися поза суспільством. Особливе значення надавалося комунікації як обміну символами та вироблення єдиних значень і смислів.

Методи соціально-психологічного дослідження

Весь набір методів соціально-психологічного дослідження можна розділити на дві великі групи: *методи дослідження та методи впливу*.

Останні відносяться до специфічної галузі соціальної психології («психології впливу»).

Серед методів дослідження розрізняють методи збору інформації та методи її обробки.

Методи обробки даних часто не виділяються в спеціальний блок, оскільки більшість з них не є специфічними для соціально-психологічного дослідження.

Методи збору інформації: спостереження, аналіз документів (контент-аналіз), опитування (анкетування, бесіда, інтерв'ю), тести (найбільш поширений соціометричний тест), експеримент, метод фокус-групи.

Спостереження – це цілеспрямоване, організоване і фіксоване сприйняття психічних явищ з метою їх вивчення в певних умовах. До психологічного спостереження як наукового методу ставляться такі вимоги: 1) цілеспрямованість, 2) вибірковість, 3) плановість, 4) системність, 5) організованість, 6) фіксованість, 7) адекватність, 8) повнота.

Вивчення документів має велике значення, оскільки за допомогою цього методу можливий аналіз продуктів людської діяльності. Особлива проблема виникає в зв'язку з тим, що інтерпретує документ дослідник, людина зі своїми власними, властивими йому індивідуальними психологічними особливостями. Найважливішу роль при вивченні документа грає здатність до розуміння тексту. Для подолання «суб'єктивності» вводиться метод, який отримав назву *контент – аналіз*. Контент-аналіз (від англ. «Зміст» і грец. «розчленування») – метод виявлення і оцінки характеристик інформації, що містяться в текстах і мовних повідомленнях. Включає в себе: 1) виділення системи опорних понять (категорій аналізу); 2) пошук їх індикаторів – слів, словосполучень (одиниць аналізу), 3) статистичну обробку даних.

Опитування – найпоширеніший метод соціально-психологічних досліджень. Серед видів опитувань найбільшого поширення отримують в соціальній психології інтерв'ю й анкетування. Головні методологічні проблеми полягають в конструюванні опитувальника.

Тестування. Досить часто в соціальній психології використовують особистісні тести, рідше – групові. Тест – (з англ. «Test»– проба) – це метод отримання інформації про індивідуальні особливості розвитку окремих властивостей психіки конкретної людини. Тестування – це спеціалізований метод психодіагностичного дослідження, застосовуючи який можна отримати точну кількісну характеристику явища, що вивчається. Воно припускає чітку процедуру збору первинних даних та подальшу їх інтерпретацію. Сенс подальшої обробки у тому, щоб за допомогою «ключа» співвіднести отримані відповіді з певними параметрами.

Метод соціометричного дослідження. Специфічним різновидом тестування є соціометричне опитування. Термін «соціометрія» в перекладі означає вимір соціальних стосунків. Основна відмінність соціометрії від інших різновидів дослідження полягає в можливості з її

допомогою виявити взаємні почуття симпатії і неприязні між членами групи і на цій основі отримати кількісну оцінку міжособистісних стосунків у ній.

Основним інструментом проведення соціометричного опитування є соціометрична карта, яка заповнюється кожним членом групи. Аналіз соціометричних карток дозволяє встановити різні прояви міжособистісних стосунків та соціометричний статус кожного члена групи.

Експеримент – один з основних методів дослідження в соціальній психології. Основний метод для отримання нових психологічних фактів. Основна відмінність і перевага експерименту в тому, що дослідник може за бажанням викликати якийсь психічний процес або властивість, прослідкувати залежність психічного явища від зовнішніх умов. Проте експеримент не може бути застосований у будь-якому дослідницькому завданні. Розрізняють два основних види експерименту: лабораторний і природний. Для обох видів існують деякі загальні правила, які виражають суть методу, наприклад: довільне введення експериментатором незалежних змінних і контроль за ними, вимога виділення контрольної та експериментальної груп, щоб результати вимірювань могли бути порівнянні з певним еталоном.

Фокус-група – один з якісних методів соціально-психологічних досліджень – являє собою групове сфокусоване (напівстандартизоване) інтерв'ю, яке відбувається у формі групової дискусії і спрямоване на отримання від її учасників «суб'єктивної інформації» про те, як вони сприймають різні види практичної діяльності або продукти цієї діяльності, (наприклад, матеріали засобів масової комунікації, рекламу, конкретні товари, здійснення тих чи інших соціальних, благодійних програм, різних послуг тощо). Ця «суб'єктивна інформація», отримана від споживачів в ході фокус-груп, є однією з форм зворотного зв'язку. Вона дає можливість організаторам практичної діяльності побачити останню очима споживачів, що допомагає прийняттю адекватних рішень щодо її реалізації.

Метод фокус-груп широко використовуватися в маркетингу, зокрема, в дослідженні реклами, у соціальних дослідженнях, освіті, галузі охорони здоров'я, психологічній експертизі різних соціальних програм.

Самостійна робота з теми

Словникова робота: соціальна психологія, об'єкт, предмет та завдання соціальної психології, напрямки соціальної психології, методи (спостереження; аналізу документів; опитування; експерименту, тестування, соціометрія, фокус-група).

Творчі завдання та проблемні ситуації

Теми рефератів:

1. Витоки української соціально-психологічної думки. Початки української соціальної психології (60-ті рр. XIX – початок XX ст.).

Питання, винесені на самостійне опрацювання

1. Перші історичні форми соціально-психологічного знання.
2. Перші соціально-психологічні теорії. Психологія народів. Психологія мас Г. Ле Бона. Теорія інстинктів соціальної поведінки В. Мак Дугала.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що вивчає соціальна психологія?
2. У чому сенс історичної дискусії з приводу предмета соціальної психології?
3. Назвіть основні напрямки соціальної психології?
4. Назвіть етапи становлення соціальної психології.
5. Означте предмет, об'єкт та завдання соціальної психології.
6. Яке місце займає соціальна психологія у системі наук?
7. Назвіть передумови виникнення соціальної психології.
8. Назвіть перші соціально-психологічні теорії.
9. Які методи дослідження використовуються у соціальній психології? Охарактеризуйте їх.

Тема 2 Соціально-психологічна характеристика особистості Спілкування як соціально-психологічне явище. Соціалізація особистості

Поняття особистості у психології.

Соціально-психологічні особливості особистості.

Фактори формування особистості. Роль макросередовища та мікросередовище у формуванні особистості.

Структура особистості.

Поняття спілкування в соціальній психології.

Спілкування як передача інформації (комунікативний аспект спілкування); взаємодія (інтерактивний аспект спілкування); розуміння і пізнання людьми один одного (перцептивний аспект спілкування).

Види спілкування. Рівні спілкування. Функції спілкування.

Засоби спілкування. Класифікації невербальних засобів спілкування

Проксемічні характеристики спілкування.

Основні положення

Поняття особистості у психології

Особистість – це поняття, вироблене для відображення біо-соціальної природи людини, розгляду її як індивіда, як суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних стосунків, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин.

Під «особистістю» розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена того чи іншого суспільства або спільноти. Поняття «особистість» характеризує суспільну сутність людини, пов'язану з засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Деякі теорії особистості не включають в неї біологічні характеристики людини, інші, наприклад, фрейдизм, надають біологічним чинникам визначального значення. Більш виваженим є трактування особистості як динамічної єдності біологічного та соціального.

Не слід ототожнювати поняття «особистість» та «особа».

Особа – людський індивід як суб'єкт стосунків і свідомої діяльності. Ці два поняття – особа як цілісність людини (лат. *persona*) і особистість як її соціальний і психологічний образ (лат. *personalitas*) – термінологічно цілком різні.

Індивід ототожнює загальні властивості людини, як організму.

Індивідуальність ототожнює специфіку окремої людини, причому специфіка ця може носити спадковий чи випадковий характер.

Особистість – це індивід, який усвідомлює свою індивідуальність.

Особистість – це конкретна людина, що є представником певної держави, суспільства та групи (соціальної, етнічної, релігійної, політичної, вікової, статевої.), яка усвідомлює своє ставлення до оточуючих її людей і соціальної дійсності, включена у всі відносини цієї дійсності, займається своєрідним видом діяльності і наділена специфічними індивідуальними і соціально-психологічними особливостями.

Структура особистості

Згідно психоаналітично підходу (З. Фрейд) структура особистості складається з трьох компонентів: Ід (підсвідоме), Его (свідоме) та Супер-Его (надсвідоме).

Американський психолог Р. Кеттел вказує на три аспекти особистості: 1) інтереси; 2) здібності; 3) темперамент.

Л. Рубінштейн розглядає особистість в трьох планах, таких як: 1) спрямованість (установки, інтереси, потреби); 2) здібності; 3) темперамент і характер.

Слідом за Дж. Мідом інтеракціоністи виділяють три основних компоненти в структурі особистості: 1) І (дослівно – «я») – це імпульсивний, активний, творчий, рушійний початок особистості; 2) ме (дослівно – «мене», тобто яким мене повинні бачити інші) – це рефлексивне нормативне «я», внутрішній соціальний контроль, заснований на обліку очікувань вимог інших людей і насамперед «узагальненого іншого». Рефлексивне «я» контролює і спрямовує імпульсивне «я» відповідно до засвоєних норм поведінки з метою успішної, з точки зору індивіда, здійснення соціальної взаємодії; 3) self («самість» людини, особистість, особистісний «я») – сукупність імпульсивного й рефлексивного «я», їх активна взаємодія.

Особистість інтеракціоністи трактується як активну творчу істоту, здатну оцінювати і конструювати власні дії.

Соціально-психологічні особливості особистості

Розвиток – загальний принцип пояснення природи і суспільства, що включає в себе розуміння незворотної, спрямованої, закономірної зміни, характерної для складу і структури стану суб'єкта.

Розвиток особистості зумовлено різними факторами: своєрідністю фізіології вищої нервової діяльності, анатомо-фізіологічними особливостями, довкіллям і суспільством, сферою діяльності.

Найважливішими факторами формування особистості є: 1) макросередовище – суспільство в сукупності всіх його проявів; 2) мікросередовище – група, мікрогрупа, сім'я тощо.

Соціально-психологічна характеристика особистості як опис усього комплексу властивих їй характерних особливостей має внутрішню структуру, що включає певні сторони:

1. *Психологічна сторона особистості* відображає специфіку функціонування її психічних процесів, властивостей, станів.

Психічні процеси – психічні явища, що забезпечують первинне відображення і усвідомлення особистістю впливів навколишньої дійсності.

Психічні властивості – найбільш стійкі особливості особистості, що забезпечують певний стиль поведінки і діяльності, типовий для неї. Властивості особистості: спрямованість, темперамент, характер і здібності.

Психічні (психологічні) стани – мінливі стани людини, які описують у термінах психології. Як правило, емоційно насичені, виникають під впливом життєвих обставин, стану здоров'я, ряду інших факторів. Психічні стани, як й інші психічні явища, існують у вигляді переживань, ідей в свідомості людини та в тій частині психіки, яку називають несвідоме. Серед психічних станів згадуються: емоції; увага; тривожність; установки; задоволення-незадоволення; апатія-натхнення; ейфорія; бадьорість-втома та інші.

2. *Світоглядна сторона* відображає суспільно значимі її якості та особливості, що дозволяють займати гідне місце в суспільстві.

3. *Соціально-психологічна сторона* відображає основні якості та характеристики особистості, що дозволяють їй грати певні ролі в суспільстві, займати певне положення серед інших людей.

Складаючи соціально-психологічну характеристику особистості, необхідно враховувати соматофізіологічні особливості людини. Анатомофізіологічна специфіка будови тіла людини визначає розвиток деяких соціально-психологічних якостей особистості. Існують три соціально-психологічних типи: пікніки (відрізняються високим ступенем міжособистісної контактності й адаптованістю до соціального середовища; прагненням будувати певним чином відносини з усіма іншими людьми, що дозволяє їм відстоювати свої інтереси, не входячи в конфлікти з оточуючими), атлетики (товариські і соціально активні, прагнуть бути в центрі уваги і завойовувати домінуючі позиції серед інших людей, відрізняються експресивністю) і астеніки (некомунікабельні, стримані у співпраці з іншими людьми, обережні у взаєминах у групі, дуже чутливі до зміни свого статусу чи соціального стану).

Складаючи соціально-психологічну характеристику людини, слід брати до уваги її приналежність до певного типу вищої нервової діяльності: сангвінік, флегматик, холерик, меланхолік.

Соціально-психологічні характеристики особистості доповнюються її екстравертованістю (екстраверти – це тип особистості (або поведінки), що орієнтований у своїх проявах на зовнішній світ, на оточуючих), або інтровертованістю (інтроверти – це тип особистості (або поведінки), орієнтований «всередину» або «на» себе).

У будь-якої людини з раннього дитинства вроджені динамічні характеристики нервової системи пов'язані з домінуючими інстинктами.

Істинкти – це тип особистості (або поведінки), фіксована в генетичному коді програма пристосування, самозбереження і продовження роду, ставлення до себе та інших.

Типи особистостей за домінуючим інстинктом:

- егофільний тип – домінує самозбереження;
- генофільний тип – інстинкт продовження роду;
- альтруїстичний тип – інстинкт альтруїзму;

- дослідницький тип – інстинкт дослідження;
- домінантний тип – інстинкт домінування;
- лібертофільний тип – інстинкт свободи;
- дігнітофільний тип – інстинкт збереження гідності.

Поняття спілкування у психології

Спілкування – процес взаємозв'язку і взаємодії суспільних суб'єктів (особистостей, груп), що характеризується обміном діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, вміннями і навичками, а також результатами діяльності, що є однією з необхідних і загальних умов формування і розвитку суспільства і особистості.

На соціальному рівні спілкування є необхідною умовою для передачі соціального досвіду і культурної спадщини від одного покоління до іншого.

У психологічному сенсі спілкування розуміється як процес і результат встановлення контактів між людьми або взаємодія суб'єктів за допомогою різних знакових систем.

Виділяють *три аспекти спілкування*, такі як передача інформації (комунікативний аспект спілкування); взаємодія (інтерактивний аспект спілкування); розуміння і пізнання людьми один одного (перцептивний аспект спілкування).

Види спілкування

Виділяють різні *види спілкування*:

1. За критерієм просторового існування:

- *безпосереднє спілкування* – це вид спілкування, при якому відбувається прямий контакт між суб'єктами спілкування. Наприклад, студенти, слухаючи лекцію викладача, спілкуються з ним безпосередньо, при прямому контакті (бачачи, слухаючи його живу мову);
- *опосередковане спілкування* – це вид спілкування, протилежний до безпосереднього спілкування, і є таким, при якому суб'єкти спілкування не контактують один з одним, але одночасно вступають у комунікативні зв'язки. Наприклад, читаючи будь-яку книгу, ви опосередковано спілкуєтеся з автором цієї книги; не знаючи його, не бачачи його, не контактуючи з ним ви отримуєте певну інформацію в інтерпретації цього автора.

2. За критерієм мотивації до спілкування:

- *бажане спілкування* – це вид спілкування до якого ми прагнемо, якого бажаємо;
- *небажане спілкування* – це вид спілкування, від якого людина уникає, ухиляється, втікає.

3. За критерієм орієнтації на співрозмовника:

- *міжособистісне спілкування* – цей вид спілкування найбільше поширений у житті людини, а конкретно – це безпосередні суспільні зв'язки людей у контексті «суб'єкт-об'єктних» та «суб'єкт-суб'єктних» стосунків;
- *масове спілкування* – це вид спілкування, яке спрямоване не на конкретну людину, а на масу людей. Таке спілкування здійснюється через телебачення, засоби масової комунікації. Через такий вид спілкування відбувається обмін інформацією від покоління до покоління, від однієї нації до іншої.

4. За критерієм часового обмеження:

- *короткотривале спілкування* – цей вид спілкування обмежений у часі;
- *довготривале спілкування* – це вид спілкування, при якому люди відчують дискомфорт у стосунках, якщо не отримають задоволення від спілкування як безпосереднього, так опосередкованого.

5. За критерієм кількості учасників:

- *монологічне спілкування* – це вид спілкування, яке передбачає одностороннє спрямування інформації, коли лише один із учасників взаємодії викладає свої думки, ідеї, почуття, тобто відсутній зворотній зв'язок. За таких умов відбувається суб'єкт-об'єктне спілкування;
- *діалогічне спілкування* – при такому спілкуванні обоє осіб є активними учасниками процесу спілкування, відбувається зворотній зв'язок.

6. За критерієм результативності:

- *конфліктне спілкування* – це особливий вид спілкування, для якого характерне зіткнення поглядів людей, їх інтересів і дій. Таке спілкування негативне, оскільки супроводжується негативними емоціями, стресами, переживаннями, розчаруваннями;

- *маніпулятивне спілкування* – це вид спілкування при якому один із комунікантів хоче переважати, мати домінуючу позицію, пригнічуючи інтереси, бажання та потреби іншого учасника комунікативного процесу.

У деяких класифікаціях видів спілкування виділяють:

- *реальне і уявне спілкування*. Реальне спілкування відбувається між реальними партнерами. Уявне – спілкування з літературними (театральними, кіно-) героями, з фетишами, фотографіями людей (відсутніх або померлих). Інколи люди заміщують реальне партнерське спілкування «розмовами» з тваринами, рослинами, іграшками, міфічними та релігійними персонажами;

- *офіційне і неофіційне спілкування*. Офіційне (формальне) спілкування регламентується певними офіційними соціальними, посадовими стосунками, кодексами. Неофіційні (побутові, сімейні, товариські) стосунки не мають таких чітких приписів і здійснюються на більш вільних засадах;

- *вербальне і невербальне спілкування*. Вербальне – спілкування за допомогою мови і мовлення. Одна з найважливіших проблем цього типу спілкування – розуміння. Розуміння сенсу і значень слів залежить від розуміння понять, від обізнаності досвіду, спрямованості, ціннісних орієнтацій партнерів. Вербальне спілкування може бути безпосереднім і опосередкованим, усним і письмовим. Невербальне спілкування полягає в передачі і одержуванні інформації за допомогою міміки, пантоміміки, різного роду сигналів і символів.

Рівні спілкування

Рівні спілкування визначаються загальною культурою взаємодіючих суб'єктів, їх індивідуальними і особистісними характеристиками, особливостями ситуації, соціальним контролем і багатьма іншими факторами. Виділяють такі рівні спілкування:

1) фактичний (від лат. *Fatuus* – «дурний») – найбільш примітивний рівень спілкування, що передбачає простий обмін репліками для підтримки розмови в умовах, коли суб'єкти особливо не зацікавлені у взаємодії, але змушені спілкуватися. Іноді це рівень позначають як конвенціональний (конвенція – «угода»).

2) інформаційний. Відбувається обмін цікавою для співрозмовників інформацією, яка є джерелом будь-яких видів активності людини (розумової, емоційної, поведінкової). Інформаційний рівень спілкування носить зазвичай стимулюючий характер і переважає в умовах спільної діяльності або при зустрічі старих друзів.

3) особистісний або духовний рівень спілкування характеризує така взаємодія, при якій суб'єкти здатні до найглибшого саморозкриття і розуміння сутності іншої людини.

Функції спілкування

1. *Психологічні функції* зумовлюють розвиток людини як індивіда й особистості. Спілкування стимулює розвиток розумових процесів (когнітивна діяльність), вольових процесів (активність), емоційних процесів (ефективність).

2. *Соціальні функції* детермінують розвиток суспільства як соціальної системи і розвиток груп як складових одиниць цієї системи. Інтеграція суспільства можлива тільки за умови наявності спілкування у всіх його видах, типах і формах.

3. *Інструментальні функції* визначають численні зв'язки між людиною і світом в самому широкому сенсі слова; між різними соціальними групами.

Засоби спілкування

Всі засоби спілкування поділяються на дві групи: *вербальні (словесні)* і *невербальні*

Розроблено різні класифікації невербальних засобів спілкування, до яких відносять всі рухи тіла, інтонаційні характеристики голосу, тактильний вплив, просторова організація спілкування.

Найбільш значимі *кінестетичні засоби* – виразні рухи, що проявляються в міміці, позі, погляді, ході.

Наступні види невербальних засобів спілкування пов'язані з голосом, характеристики якого створюють образ людини, сприяють розпізнанню його станів, виявленню психічної індивідуальності. Характеристики голосу відносять до паралінгвістичних і екстралінгвістичних засобів спілкування.

Паралінгвістична система – це загальна назва таких ритміко-інтонаційних сторін мови, як висота, гучність голосового тону, тембр голосу, сила наголосу.

Екстралінгвістична система – це включення в мову пауз, різного роду психофізіологічних проявів людини: плачу, кашлю, сміху, зітхання тощо.

До тактильних засобів спілкування відносяться динамічні дотики в формі рукостискання, поплескування, поцілунку.

Просторова організація спілкування

Одним з перших просторову структуру спілкування став вивчати американський антрополог Е. Холл, який ввів термін «проксемика», переклад якого означає «близькість».

До проксемічних характеристик відносяться орієнтація партнерів в момент спілкування і дистанція між ними.

Е. Холл описав норми наближення людини до людини – дистанції, характерні для північноамериканської культури. Ці норми визначені чотирма відстанями:

- 1) інтимне відстань (від 0 см до 45 см) – спілкування самих близьких людей;
- 2) персональне (від 45 см до 120 см) – спілкування зі знайомими людьми;
- 3) соціальне (від 120 см до 400 см) – переважно при спілкуванні з чужими людьми і при офіційному спілкуванні;
- 4) публічне (від 400 см до 750 см) – при виступі перед різними аудиторіями.

Порушення оптимальної дистанції спілкування сприймається негативно.

Поняття соціалізації у психології

Соціалізація – процес і результат соціального розвитку людини.

Соціалізація може бути розглянута з точки зору засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду в процесі життя (Г. М. Андреева).

Сутність процесу соціалізації полягає в тому, що людина поступово засвоює соціальний досвід і використовує його для адаптації до соціуму. Соціалізація відноситься до тих явищ, за допомогою яких людина вчиться жити та ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Особливість процесу соціалізації проявляється в єдності її внутрішнього і зовнішнього змісту. Зовнішній процес – сукупність всіх соціальних впливів на людину, що регулюють прояв властивих суб'єкту імпульсів і потягів. Внутрішній процес – процес формування цілісної особистості.

Стадії соціалізації особистості

А. В. Петровський виділяє три *стадії розвитку особистості в процесі соціалізації*: адаптацію, індивідуалізацію і інтеграцію.

На першій стадії – стадії адаптації, яка зазвичай збігається з періодом дитинства, людина виступає як об'єкт суспільних відносин, на який спрямована величезна кількість зусиль батьків, вихователів, вчителів та інших людей, що оточують дитину і знаходяться в тій чи іншій мірі близькості до неї.

Відбувається входження в світ людей: оволодіння деякими знаковими системами, створеними людством, елементарними нормами і правилами поведінки, соціальними ролями; засвоєння простих форм діяльності. Людина навчається бути особистістю.

Феральні люди – це ті, хто з якихось причин не пройшли процесу соціалізації, тобто не засвоювали, не відтворювали в своєму розвитку соціального досвіду. Феральні люди – це ті індивідууми, які виростили в ізоляції від людей і виховувалися в співтоваристві тварин (К. Лінней).

На другій стадії – стадії індивідуалізації відбувається деяке відокремлення індивіда, викликане потребою персоналізації. Тут особистість – суб'єкт суспільних відносин. Людина, вже засвоїла певні культурні норми суспільства, здатна проявити себе як унікальна індивідуальність, створюючи щось нове, неповторне, те, в чому, власне, і виявляється її особистість. Стадія індивідуалізації сприяє прояву відмінностей між людьми.

Третя стадія – інтеграція передбачає досягнення певного балансу між людиною і суспільством, інтеграцію суб'єкта з соціумом. На цій стадії складаються соціально-типові властивості особистості, тобто такі властивості, які свідчать про приналежність даної людини до певної соціальної групи.

Таким чином, в процесі соціалізації здійснюється динаміка пасивної і активної позиції індивіда. Пасивна позиція – коли він засвоює норми і служить об'єктом соціальних відносин; активна позиція – коли він відтворює соціальний досвід і виступає як суб'єкт соціальних відносин; активно-пасивна позиція – коли він здатний інтегрувати суб'єкт-об'єктні відносини.

Механізми соціалізації особистості

Соціалізація людини відбувається за допомогою механізмів соціалізації – способів свідомого чи несвідомого засвоєння і відтворення соціального досвіду.

Одним з перших був виділений *механізм єдності наслідування, імітації, ідентифікації*. Суть полягає в прагненні людини до відтворення сприйнятої поведінки інших людей.

Механізм соціальної оцінки бажаної поведінки здійснюється у процесі соціального контролю (С. Парсонс). Він працює на основі вивченого З. Фрейдом принципу задоволення страждання – почуттів, які відчуває людина в зв'язку з винагородами (позитивними санкціями) і покараннями (негативними санкціями), які надходять від інших людей.

Ефекти дії механізму соціальної оцінки: соціальна фасилітація та соціальна інгібіція. *Соціальна фасилітація* – покращення ефективності діяльності людини у присутності інших (спостерігачів, або людей, які виконують таку саму діяльність). Цей феномен першим описав Г. Олпорт як «ефект аудиторії». *Соціальна інгібіція* – зниження ефективності діяльності людини у присутності інших.

Найбільш поширеним *механізмом соціалізації є конформність*. Поняття конформності пов'язано з терміном «соціальний конформізм» тобто некритичне прийняття і слідування пануючим у суспільстві стандартам, авторитетам, ідеології. Міра розвитку конформності може бути різною. Є зовнішня конформність, що проявляється лише в зовнішній згоді, але при цьому індивід залишається при своїй думці. При внутрішній – індивід дійсно змінює свою точку зору і перетворює внутрішні установки в залежності від думки оточуючих. Негативізм – це конформізм навпаки, прагнення будь-що-будь чинити всупереч позиції більшості і за всяку ціну стверджувати свою точку зору.

Виділяють *механізм статевої ідентифікації* (статевої ідентифікації) або статевої типізації. Його суть полягає в засвоєнні суб'єктом психологічних рис, особливостей поведінки, характерних для людей певної статі. У процесі первинної соціалізації індивід засвоює нормативні уявлення про психологічні, поведінкові властивості, характерних для чоловіків і жінок. Статева ідентифікація є одним з провідних механізмів соціалізації у суспільстві. Вона супроводжує реалізацію багатьох інших механізмів: соціальну оцінку бажаної поведінки, наслідування, конформізм та інші.

Визначено також інші явища, що розглядаються як механізми соціалізації: *навіювання, групові експектації, рольове навчання* тощо.

Соціальне становлення людини відбувається протягом усього життя і в різних соціальних групах. Сім'я, дитячий садок, шкільний клас, студентська група, трудовий колектив, компанія однолітків – все це соціальні групи, що становлять найближче оточення індивіда і виступають в якості носіїв різних норм і цінностей. Такі групи, які визначають систему зовнішньої регуляції поведінки індивіда, називаються *інститутами соціалізації*.

Поняття гендеру та гендерних стереотипів

Термін «гендер» уведений у 60-х роках ХХ століття на Заході для аналізу соціальних відносин і заперечення думки, що біологічні відмінності є визначальними для поведінки та соціальних ролей чоловіка та жінки у суспільстві. У вітчизняній науці поняття «гендер» уперше з'явилося на початку 90-х років.

Гендер (англ. «gender», від лат. «gens» – рід.) – соціальна стать, соціально детерміновані ролі, сфери діяльності чоловіка та жінки, що залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства.

Гендерні стереотипи (грецьк. stereos – твердий і typos – відбиток) – спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають до певного ставлення. Функціонують гендерні стереотипи як стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче».

Статевотипізована поведінка – поведінка, яка найбільше характеризує поширені, яскраві взірці за традиційного розподілу ролей, згідно з яким чоловіки виконують предметно-інструментальні, а жінки – емоційно-експресивні ролі.

Поняття соціальної ролі. Психологічні характеристики соціальних ролей. Рольові конфлікти

Соціальна роль – фіксація певного становища, яке займає той чи інший індивід у системі суспільних відносин. Вперше поняття соціальної ролі було запропоновано американськими соціологами Р. Лінтоном та Дж. Мідом.

Соціальна роль трактується як очікування, вид діяльності, поведінка, уявлення, стереотип, соціальна функція.

Соціальна роль залишає «діапазон можливостей» для свого виконавця, що можна назвати *«стилем виконання ролі»*.

Основні характеристики соціальної ролі виділені американським соціологом Т. Парсонсом: масштаб, спосіб одержання, емоційність, формалізація, мотивація.

Рольовий конфлікт – ситуація, у якій індивід, що має певний статус, стикається з несумісними очікуваннями. Ситуація рольового конфлікту викликається тим, що індивід виявляється не в змозі виконувати пропоновані ролі вимоги.

У *рольових теоріях* прийнято виділяти конфлікти двох типів: *міжрольовий і внутрішньорольовий*. До міжрольового відносять конфлікти, викликані тим, що індивіду одночасно доводиться виконувати дуже багато різних ролей і тому він не в змозі відповідати всім вимогам цих ролей, або тому, що для цього у нього немає достатньо часу і фізичних можливостей, або різні ролі пред'являють йому несумісні вимоги. Аналіз внутрішньорольового конфлікту виявляє суперечливі вимоги, що пред'являються до носіїв однієї ролі різними соціальними групами.

Види соціальних ролей визначаються варіативністю соціальних груп, типів діяльності і стосунків, в які включена особистість. *Залежно від суспільних відносин виділяють соціальні та міжособистісні соціальні ролі*. Соціальні ролі пов'язані з соціальним статусом, професією або видом діяльності. Це стандартизовані безособові ролі, що будуються на основі прав і обов'язків, незалежно від того, хто ці ролі виконує. Соціально-демографічні ролі: чоловік, дружина, дочка, син тощо. Міжособистісні ролі пов'язані з міжособистісними відносинами, які регулюються на емоційному рівні (лідер, ображений тощо), багато з них визначаються індивідуальними особливостями людини.

За ступенем прояву виділяють активні і латентні ролі. Активні ролі зумовлюються конкретною соціальною ситуацією і виконуються в даний момент часу; латентні – не проявляються в актуальній ситуації, хоча суб'єкт потенційно є носієм цієї ролі.

За способом засвоєння ролі діляться на визначені (визначаються віком, статтю, національністю) *і набуті*, які суб'єкт засвоює в процесі соціалізації.

Самостійна робота з теми

Словникова робота: особистість, особа, індивід, індивідуальність, структура особистості, спілкування, функції спілкування, види спілкування, рівні спілкування, засоби спілкування, просторова локалізація спілкування, соціалізація, стадії соціалізації особистості, механізми соціалізації особистості, гендер, гендерні стереотипи, статево типізована поведінка, маскуліність, фемінінність, андрогінність, соціальна роль, види соціальних ролей, рольові конфлікти.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Теми рефератів:

1. Категорія особистості у психології.
2. Рушійні сили психічного розвитку особистості.
3. Категорія спілкування у психології. Структурні компоненти спілкування.
4. Аналіз комунікативного аспекту спілкування.
5. Аналіз інтерактивного аспекту спілкування.
6. Аналіз перцептивного аспекту спілкування.
7. Механізми соціальної перцепції: емпатія, атракція, механізм каузальної атрибуції
8. Основні стратегії взаємодії: суперництво, компроміс, співробітництво, пристосування та уникнення
9. Поняття соціалізації у психології.
10. Поняття гендерних стереотипів. Типи гендерних стереотипів. Функції гендерних стереотипів.

11. Поняття маскулінності, фемінінності, андрогінності у наукових працях С. Бем.
12. Поняття соціальної ролі у психології.

Питання, винесені на самостійне опрацювання

1. Типи гендерних стереотипів. Функції гендерних стереотипів.
2. Маскулінність/фемінінність як статево типізована поведінка.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення таких понять: особистість, особа, індивід, індивідуальність.
2. Які компоненти утворюють структуру особистості?
3. Дайте визначення категорії спілкування.
4. Назвіть функції спілкування.
5. Які види спілкування ви знаєте?
6. Охарактеризуйте рівні спілкування.
7. Які засоби спілкування ви знаєте?
8. Як ви розумієте поняття «проксеміка»?
9. Охарактеризуйте комунікативний аспект спілкування.
10. Охарактеризуйте інтерактивний аспект спілкування.
11. Охарактеризуйте перцептивний аспект спілкування.
12. Назвіть основні механізми соціальної перцепції.
13. Які основні стратегії взаємодії ви знаєте. Охарактеризуйте їх.
14. Дайте визначення поняття соціалізація.
15. Які стадії соціалізації особистості ви знаєте?
16. Назвіть та охарактеризуйте механізми соціалізації особистості.
17. Як ви розумієте такі поняття: гендер, гендерні стереотипи, маскулінність, фемінінність, андрогінність?
18. Дайте визначення поняття «соціальна роль».
19. Назвіть основні характеристики соціальних ролей.
20. Які види рольових конфліктів ви знаєте?

Тема 3. Визначення та характеристика соціальних груп. Проблематика малої групи в соціальній психології. Великі соціальні групи

Поняття малої групи у соціальній психології. Класифікація малих груп.

Основні напрямки дослідження малих груп.

Поняття лідерства і керівництва. Теорії лідерства. Стили лідерства.

Поняття референтної групи у соціальній психології. Функції референтної групи.

Великі соціальні групи Психологія нації. Натовп, як стихійно організована групу.

Основні положення

Поняття малої групи у соціальній психології. Класифікація малих груп

Мала група – нечисленна за складом група, учасники якої об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних стосунків, групових норм і групових процесів.

Мала група – це група, реально діє не у вакуумі, а в певній системі суспільних відносин, вона виступає як суб'єкт конкретного виду соціальної діяльності.

Поширені класифікації розподілу малих груп на:

- 1) первинні і вторинні;
- 2) формальні і неформальні;
- 3) групи членства і референтні групи.

Розподіл малих груп на первинні та вторинні було запропоновано Ч. Кулі, який спочатку дав просто описовий поділ первинної групи, назвавши такі складові, як сім'я, група друзів, група найближчих сусідів. Пізніше Ч. Кулі запропонував певну ознаку, яка дозволила би визначити характеристику первинних груп – безпосередність контактів.

Розподіл груп на формальні і неформальні було запропоновано Е. Мейо. Згідно Е. Мейо, формальна група відрізняється тим, що в ній чітко задані всі позиції її членів, вони запропоновані груповими нормами, а також строго розподілені ролі всіх членів групи у системі підпорядкування

так званої структури влади. Всередині формальних груп Е. Мейо виявив ще неформальні групи, які складаються і виникають стихійно, де ні статуси, ні ролі не запропоновані, не існує заданої системи взаємин. Неформальна група може виникати і сама по собі, не всередині формальної групи, а поза нею.

Існують поняття формальної та неформальної структури групи: тоді різняться не групи, а тип, характер стосунків всередині них.

Класифікація груп на групи членства і референтні групи була введена Г. Хайменом, якому належить відкриття самого феномена референтної групи. В експериментах Г. Хаймена було показано, що частина членів малих груп поділяє норми поведінки, прийняті не в цій групі, а в якійсь іншій, на яку вони орієнтуються. Ті групи, в які індивіди не включені реально, але норми яких вони приймають, Г. Хаймен назвав референтними групами.

Основні напрямки дослідження малих груп

Виділяють три основні напрями в дослідженні малих груп:

- 1) соціометричне;
- 2) соціологічне;
- 3) школа «групової динаміки».

Засновником *соціометричного напрямку* є американський психолог Д. Морено, який розглядаючи сукупність емоційних переваг членів групи, розробив теорію соціометрії. *Соціометрія* – це і психологічна теорія спілкування та внутрішньогрупових стосунків, і одночасно метод, що використовується для оцінки міжособистісних стосунків. Д. Морено вважав, що психологічна комфортність і психічне здоров'я особистості залежать від його статусу в неформальній структурі стосунків в малій групі.

Соціометрична структура групи – сукупність позицій членів групи в системі міжособистісних стосунків. Вона визначається аналізом найважливіших соціометричних характеристик групи: соціометричного статусу її членів, взаємності емоційних переваг, наявності стійких груп міжособистісної переваги тощо. Кожен індивід у групі має свій соціометричний статус, який може бути визначений під час аналізу суми переваг і відкидання, отриманих від інших членів. Сукупність усіх статусів задає статусну ієрархію в групі. Найбільш високостатусними є соціометричні зірки – члени групи, що мають максимальну кількість позитивних виборів при невеликій кількості негативних виборів. Далі йдуть високостатусні, середньостатусні і низькостатусні члени групи, які визначаються за кількістю позитивних виборів і не мають значної кількості негативних. На більш низькому рівні міжгрупових стосунків знаходяться ізольовані – суб'єкти, у яких відсутні будь-які вибори, як позитивні, так і негативні. Далі йдуть знедолені – такі члени групи, які мають велику кількість негативних виборів і малу кількість позитивних виборів. На останньому щаблі соціальних переваг ізгої – члени групи, які не мають жодного позитивного вибору при наявності негативних.

Соціологічний напрямок у вивченні малих груп пов'язано з традицією, яка була закладена в експериментах Е. Мейо. Теоретичне значення відкриттів Е. Мейо полягає в отриманні нового факту – існування в малій групі двох типів структур. Це поклало початок новому напрямку в дослідженні малих груп, пов'язаного з аналізом кожного з двох типів групових структур.

Школа «групової динаміки» пов'язана з ім'ям К. Левіна. Дослідження в цьому напрямку стосувалися «теорії поля». Її головне положення – ідея взаємодії індивіда та оточення (середовища), де значення набуває структура, в якій здійснюється поведінка (її К. Левін назвав полем. Вона охоплює в неподільності мотиваційні прагнення (наміри) індивіда та існуючі поза індивідом суб'єкти його прагнень). Центральна ідея теорії поля полягає в тому, що причини соціальної поведінки слід шукати через пізнання психологічних і соціальних сил, що її детермінують. Найважливішим методом аналізу психологічного поля стало створення в лабораторних умовах груп з певними характеристиками і подальше вивчення функціонування цих груп. Вся сукупність цих досліджень носила назву групової динаміки. Основна проблематика зводилася до наступного: яка природа груп; які умови їх формування; який їх взаємозв'язок з індивідами і з іншими групами; які умови успішного функціонування груп.

Значну увагу було також приділено характеристикам групи: нормам, згуртованості, співвідношенню індивідуальних мотивів і групових цілей, лідерство в групах.

Відповідаючи на головне питання, які потреби рухають соціальною поведінкою людей, «групова динаміка» пильно досліджувала проблему внутрішньогрупових конфліктів, зіставляла ефективність групової діяльності в умовах кооперації і конкуренції, способи винесення групових рішень.

Поняття лідерства і керівництва. Теорії лідерства. Стили лідерства

Лідер (від англ. Leader – ведучий, перший, що йде попереду) – особа в якій-небудь групі (організації), що користується великим, визнаним авторитетом, що володіє впливом, який проявляється як керуючі дії. Член групи, за яким група визнає право приймати відповідальні рішення в значущих для неї ситуаціях, тобто найбільш авторитетна особистість, яка відіграє центральну роль в організації спільної діяльності і регулюванні взаємостосунків у групі.

У психології прийняті різні *класифікації лідерів*:

- за змістом діяльності (лідер-натхненник і лідер-виконавець);
- за характером діяльності (універсальний лідер і ситуативний лідер);
- за спрямованістю діяльності (емоційний лідер і діловий лідер).

Розрізняють: *формальне лідерство* – процес впливу на людей з позиції посади та *неформальне лідерство* – процес впливу на людей за допомогою своїх здібностей, вміння чи інших ресурсів.

Стиль керівництва (лідерства) – сукупність засобів впливу керівника на підлеглих, яка зумовлена специфікою завдань, поставлених перед організацією, взаємостосунками керівника з підлеглими, обсягом його посадових повноважень, особистими якостями всіх членів колективу.

Під *стилем керівництва (лідерства)* розуміється манера поведінки керівника стосовно підлеглих, що дозволяє вплинути на них і змусити робити те, що в цей час потрібно. Існують дві основні стильові шкали: шкала влади, діапазон якої простирається від повної демократії до абсолютної автократії (розглядається ставлення керівника до своїх підлеглих як до суб'єктів управління) та шкала переваг, на якій відбивається ставлення керівника до підлеглих як до об'єктів управління.

Стили лідерства:

Авторитарний стиль – лідер володіє достатньою владою, щоб нав'язувати свою волю підлеглим і без коливань втілювати в життя прийняті рішення, використовуючи адміністративні методи впливу на підлеглих. Такий лідер одноосібно вирішує всі питання, не враховуючи думки підлеглих, часто втручається в дії керівників нижчого ступеню і не дозволяє їм приймати самостійних рішень, робити і вирішувати щось без його відома.

Авторитаризм – модель поведінки, заснована на переконанні, що в організації існують або повинні існувати статусні і владні відмінності, і що використання влади є необхідним і вольовим елементом функціонування ефективної організації.

Демократичний стиль – характеризується високим ступенем делегування повноважень. Підлеглі беруть активну участь у прийнятті рішень і користуються широкою свободою у виконанні завдань. Як правило, рішення приймається тільки після виявлення думки підлеглих, лідер охоче ділиться з ними владою, надає можливість проявити ініціативу, розвивати свої здібності. Керівник робить все для того, щоб підлеглі розуміли, що їм доведеться вирішувати більшу частину проблем, не очікуючи його схвалення або допомоги. Паралельно з цим він створює атмосферу відкритості і довіри, за якої підлеглий завжди може звернутися до лідера за допомогою та порадою, розказати про проблеми, які є або назрівають, порадитися.

Ліберальний стиль – підлеглим надається велика самостійність у роботі та прийнятті рішень, керівник дає лише загальні настанови і час від часу контролює діяльність виконавців. Ще цей стиль лідерства називають стилем невтручання.

Керівник – особа, на яку офіційно покладена функція управління установою та організація її діяльності.

Теорія рис (особистісна теорія лідерства)

Концентруючи свою увагу на вроджених якостях лідера, доводить, що ним може бути особа з певними особистісними якостями (сукупністю певних психологічних рис). Різні дослідники по-своєму виокремлювали ці характеристики, так і не дійшовши згоди щодо їх переліку. У надрах теорії рис зародилася харизматична концепція, згідно з якою, людина народжується із задатками лідера, лідерство послане окремим видатним особистостям як

благодать, «харизма» (грец. Charisma – дар, милість, Божа благодать). Харизматичний лідер користується у групі абсолютною довірою, спонукає до схиляння перед собою.

Ситуаційна теорія лідерства

Не відкидаючи теорії рис, вважає лідерство продуктом ситуації. Згідно з цими уявленнями, розв'язання завдань і спілкування у різних ситуаціях групового життя виводить на передній план конкретних індивідів, які переважають інших хоча б за однією якістю. Оскільки в конкретній ситуації актуальною є конкретна якість, то лідером стає наділений нею індивід. Відкинувши твердження про вродженість якостей, представники цієї теорії висловлювали свої переконання, що конкретна ситуація стимулює і забезпечує найбільш повний вияв конкретних рис лідера. Вони також доводили, що людина, ставши лідером один раз, може знову виявити лідерські здібності. Часто, внаслідок дії стереотипів, людина-лідер в одній ситуації іноді розглядається групою як лідер взагалі. Визнання лідером в окремій ситуації та здобутий завдяки цьому авторитет є передумовами обрання індивіда на лідерські ролі й наступного разу.

Поведінковий підхід до проблем лідерства

На думку його представників, лідером стає людина, яка дотримується певного стилю поведінки. Концентруючи увагу на поведінці людини, дослідники часто абсолютизували один стиль керівництва, ефективність якого залежала від конкретної ситуації: коли ситуація змінювалася, то змінювався і стиль. У межах цього підходу було досліджено і класифіковано різноманітні стилі лідерства. Проте від поведінкового підходу довелося відмовитися і повернутися до ситуаційного.

Синтетична (системна) теорія лідерства

Ця теорія сформувалася на основі узагальнення напрацювань у межах попередніх підходів. Лідерство вона тлумачить як процес організації міжособистісних стосунків у групі, вважаючи лідером суб'єкта управління цим процесом. Представники цієї теорії суттєву увагу звертають при цьому на структуру особистості лідера, тривалість існування групи та ін. Власне феномен лідерства аналізують як продукт спільної групової діяльності при розв'язанні конкретного завдання, коли індивіди мають змогу виявити свою здатність організувати групу на розв'язання групової проблеми. Отже, спільна діяльність (актуальність мети, широта завдань, різноманітність умов для їх розв'язання та ін.) сприяє виникненню і формуванню лідерства, появі конкретного лідера.

Лідерство і керівництво розглядаються в радянській соціальній психології як групові процеси, пов'язані з соціальною владою в групі.

Відмінності між лідером і керівником (Б. Паригін, Г. Андрєєва):

1) лідер регулює міжособистісні стосунки, а керівник – формальні. Лідер пов'язаний тільки з внутрішньогруповими стосунками, керівник же зобов'язаний забезпечити певний рівень стосунків своєї групи в мікроструктурі організації;

2) лідер є представником своєї групи, її членом. Він виступає як елемент мікросередовища, в той час керівник входить до макросередовища, представляючи групу на більш високому рівні соціальних стосунків;

3) лідерство є стихійним процесом на відміну від керівництва;

4) керівник у процесі впливу на підлеглих має значно більше санкцій, ніж лідер. Він може використовувати формальні і неформальні санкції. Лідер має можливість використовувати тільки неформальні санкції;

5) відмінність між лідером і керівником пов'язана з процесом прийняття рішень. Для їх реалізації керівник використовує великий обсяг інформації, як зовнішньої, так і внутрішньої. Лідер володіє лише тією інформацією, яка існує в рамках цієї групи. Прийняття рішень лідером здійснюється безпосередньо, а керівником – опосередковано;

6) лідер завжди авторитетний, в іншому випадку він не буде лідером. Керівник же може мати авторитет, а може і не мати його зовсім.

Поняття референтної групи у соціальній психології. Функції референтної групи

Референтна група – група, до якої індивід відносить себе психологічно, орієнтуючись при цьому на її цінності і норми. Дана група служить своєрідним стандартом, системою відліку для оцінки себе та інших, а також джерелом формування соціальних установок і ціннісних орієнтацій індивіда.

В основі теорій референтної групи лежать ідеї Дж. Міда про «узагальненого іншого».

Т. Шибугані зазначає, що поняття референтної групи широко використовується для пояснення найрізноманітніших явищ: непослідовності в поведінці індивіда в умовах нового соціального контексту, прояви злочинності серед неповнолітніх, дилеми маргінальної особистості тощо.

Розробка основних положень сучасної теорії референтної групи починається з 40-х рр. XX ст. Термін «референтна група» був введений американським соціальним психологом Г. Хайманом в 1942 р. в дослідженні уявлень особистості про власне майновий статус у порівнянні зі статусом інших людей. Г. Хайман використовував поняття «референтна група» для позначення групи осіб, з якою випробуваний порівнював себе при визначенні свого статусу.

Пізніше поняття «референтна група» було використано Т. Ньюкомом для позначення групи, «до якої індивід зараховує себе психологічно» і тому поділяє її цілі та норми і орієнтується на них у своїй поведінці.

М. Шериф підкреслював важливість референтної групи у зв'язку з тим, що її норми перетворюються на систему відліку не тільки для самооцінки, а й для оцінки явищ соціального життя, для формування своєї картини світу.

Відомий американський соціолог Р. Мертон вніс істотний внесок у розробку проблеми референтної групи у своїй роботі 1950 р., яка була присвячена результатам дослідження соціальних установок і поведінки американських солдатів.

У теоріях референтної групи немає чіткої їх класифікації, проте визнається, що в якості референтної групи можуть виступати найрізноманітніші групи: зовнішні групи і групи членства, реальні та ідеальні групи, великі й малі групи тощо.

У 1952 р. Г. Келлі узагальнив попередні дослідження в галузі теорії референтної групи Г. Хаймана, Т. Ньюкома, М. Шерифа і Р. Мертона. Він зазначає, що поняттям «референтна група» позначаються два види різних стосунків між індивідом і групою. Ці стосунки пов'язані, з одного боку, з мотиваційними, а з іншого – з перцептивними процесами. На цій підставі Г. Келлі виділяє функції референтної групи: нормативну і порівняльно-оціночну. Перша функція полягає в тому, щоб встановлювати певні стандарти поведінки і змушувати індивідів дотримуватися їх. Ці стандарти поведінки називають груповими нормами, тому він позначив цю функцію референтної групи як нормативну. Друга функція референтної групи полягає в тому, що вона є тим еталоном або відправною точкою для порівняння, за допомогою яких індивід може оцінювати себе і інших, тому вона і виступає як порівняльно-оціночної функції. Г. Келлі зазначає, що обидві функції часто носять інтегрований характер в тому сенсі, що вони можуть виконуватися однією і тією ж групою: як групою членства, так і зовнішньої групою, членом якої індивід прагне стати або до якої зараховує себе психологічно.

Великі соціальні групи Психологія нації. Натовп, як стихійно організована група

Великі соціальні групи – спільноти людей, що відрізняються від малих груп наявністю слабких постійних контактів між усіма їхніми представниками, але об'єднані не менше і тому роблять істотний вплив на суспільне життя.

Одна з класифікацій великих груп поділяє людей в історії розвитку світової цивілізації на раси. За іншою люди діляться за належністю до різних етносів.

Етнос – соціальна спільність, що історично склалася на певній території, що усвідомлює свою етнічну єдність і володіє відносно стабільними особливостями культури, у тому числі спільною мовою. Дві історичні форми етнічної спільності людей – плем'я і нація.

Нація – вищий етап розвитку етнічної спільності, який відповідає певній економічній формації.

Психологія етнічної спільності (нації) – національна психологія – має свою матеріальну базу, носіїв і відображає загальне, що є у представників цілої нації у світосприйнятті, стійких формах підведення, рисах психологічного образу, в реакціях, мови і мовою, відносинах до інших людей.

Національна психіка – складова частина суспільної свідомості, її найважливішого компонента – суспільної психології.

Історичний розвиток етнічної спільності – жорсткі рамки численних, але закономірних, тимчасових, однак якісних трансформацій життя і особливостей психіки її представників,

зовнішні та внутрішні атрибути, які зумовлюють своєрідність зародження, функціонування і прояв національної психіки.

Структура національної психології – сукупність національно-психологічних явищ, що становлять її зміст, включає системоутворюючі і динамічні компоненти.

До системоутворюючих компонентів структури національної психології відносять національну самосвідомість, національний характер, національні інтереси, орієнтації, національні почуття і настрої, традиції та звички.

Національна самосвідомість – усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин.

Національний характер – історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій.

Національна свідомість етнічних спільнот – складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації.

Національні інтереси та орієнтації – суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності.

Національні почуття і настрої – емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей.

Національні традиції та звички – сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою.

Динамічні компоненти національної психології: мотиваційно-фонові, інтелектуально-пізнавальні, емоційно-вольові та комунікативно-поведінкові національно-психологічні особливості, які проявляються як результат безпосереднього реагування психіки представників конкретних етнічних спільнот.

Мотиваційно-фонові національно-психологічні особливості характеризують спонукальні сили діяльності представників тієї чи іншої етнічної спільності, показують своєрідність їх мотивів і цілей; *інтелектуально-пізнавальні* – визначають своєрідність сприймання й мислення носіїв національної психіки.

Емоційно-вольові національно-психологічні особливості зумовлюють функціонування у представників етнічної спільності чітко виражених своєрідних емоційних і вольових якостей, від яких багато в чому залежить їх діяльність.

Комунікативно-поведінкові національно-психологічні особливості – визначають інформаційну та міжособистісну взаємодію і взаємовідносини представників конкретних народів.

Властивості національно-психологічних особливостей:

1) здатність детермінувати на рівні особистості або групи характер функціонування всіх інших психологічних явищ, надаючи їм особливу спрямованість;

2) неможливість приведення їх своєрідності до якогось спільного знаменника;

3) консервативність і стійкість;

4) їх різноманіття.

Натовп як стихійно організована група

З психологічної точки зору *натовп* – це зібрання людей, що володіють певними рисами, відмінними від тих, які характеризують окремих індивідів, що входять до складу цих зборів (Г. Лебон).

Натовп – безструктуроване скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги.

Термін «натовп» є багатозначним і вживається при описі явищ і процесів, вельми далеких один від одного за своєю природою. Натовп, за Г. Гардом – купа різнорідних, незнайомих між собою елементів. Характерна риса натовпу – це його раптова організація.

Серед причин єдності думок, що спостерігається в натовпі, П. Борде виділяє здатність до наслідування. Кожна людина здатна до наслідування, і ця здатність досягає максимуму у людей, зібраних разом.

За типом домінуючої емоції і особливостям поведінки дослідники виділяють наступні види натовпу.

Випадковий натовп виникає у зв'язку з якою-небудь несподіваною подією. Її утворюють «зіваки», особи, які відчувають потребу в нових враженнях. Основною емоцією є цікавість людей. Випадковий натовп може швидко збиратися і так само швидко розсіюватися. Зазвичай нечислений.

Конвенціональний натовп – натовп, поведінка якого ґрунтується на явних або неявних нормах і правилах поведінки – конвенціях. Збирається з приводу заздалегідь оголошеного заходу, людьми звичайно рухає цілком спрямований інтерес, і вони повинні слідувати нормам поведінки, відповідним характеру заходу.

Експресивний натовп відрізняється особливою силою масового прояву емоцій і почуттів. Є результатом трансформації випадкового або конвенціонального натовпу, коли людьми в зв'язку з певними подіями, свідками яких вони стали, і під дією їх розвитку опановує загальний емоційний настрій, який виражається колективно. Експресивний натовп може трансформуватися в крайню форму – *екстатичний натовп*, тобто вид натовпу, коли люди, що його утворюють, доводять себе до нестями у спільних молитовних, ритуальних чи інших діях.

Усі три види натовпу відносяться до пасивних.

Д. Безсонов пропонував розглядати натовп як вичікувальний (пасивний) та діючий (активний). *Діючий (активний) натовп* – найбільш важливий вид натовпу, враховуючи соціальну небезпеку деяких його підвидів.

Найбільш небезпечним вважається *агресивний натовп* – скупчення людей, що прагнуть до руйнування і навіть вбивства. Люди, що складають агресивний натовп, не мають раціональної основи для своїх дій.

Іншим підвидом діючого натовпу є *панічний натовп* – скупчення людей, охоплених почуттям страху, прагненням уникнути якоїсь уявної чи реальної небезпеки.

Паніка – це соціально-психологічний феномен прояви групового афекту страху. Виниклий страх блокує здатність людей раціонально оцінювати ситуацію, що виникла.

Деякі дослідники феномена натовпу виділяють *повстанський натовп* як неодмінний атрибут всіх революційних подій. Дії повстанського натовпу відрізняються конкретністю і спрямованістю на негайну зміну ситуації, яка якимось чином не влаштовує її учасників.

Самостійна робота з теми

Словникова робота: група, мала група, класифікації розподілу малих груп, соціометрична структура групи, лідер, класифікації лідерів, формальне лідерство, неформальне лідерство, стиль керівництва (лідерства), авторитарний стиль лідерства, авторитаризм, демократичний стиль лідерства, ліберальний стиль лідерства, керівник, теорії лідерства, теорія рис (особистісна теорія лідерства), ситуаційна теорія лідерства, поведінковий підхід до проблем лідерства, синтетична (системна) теорія лідерства, референтна група, велика соціальна група, етнос, нація, психологія етнічної спільності (нації), національна психіка, історичний розвиток етнічної спільності, структура національної психології, національна самосвідомість, національний характер, національна свідомість етнічних спільнот, національні інтереси та орієнтації, національні почуття і настрої, національні традиції та звички, мотиваційно-фонові національно-психологічні особливості, інтелектуально-пізнавальні національно-психологічні особливості, емоційно-вольові та комунікативно-поведінкові національно-психологічні особливості, натовп, випадковий натовп, конвенціональний натовп, експресивний натовп, екстатичний натовп, вичікувальний (пасивний) та діючий (активний), агресивний натовп, панічний натовп, паніка, повстанський натовп.

Творчі завдання та проблемні ситуації

Теми рефератів:

1. Феномен соціальної групи.
2. Соціометрія як метод соціальної психології.
3. Поняття лідерства і керівництва у соціальній психології.
4. Стили лідерства та теорії лідерства.
5. Поняття великої соціальної групи.
6. Психологія нації.
7. Психологія натовпу.

Питання, винесені на самостійне опрацювання

1. Психологічні аспекти між групою взаємодії.
2. Психологія класу.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «соціальна група».
2. Які класифікації соціальних груп ви знаєте.
3. Назвіть стилі лідерства та охарактеризуйте їх.
4. Які теорії лідерства ви знаєте?
5. Дайте визначення поняття «референтна група».
6. Дайте визначення поняття «велика соціальна група».
7. Означте такі поняття: нація, етнос.
8. Назвіть та охарактеризуйте системо утворюючі компоненти національної психології.
9. Назвіть та охарактеризуйте динамічні компоненти національної психології.
10. Дайте визначення поняття «натовп».
11. Означте та охарактеризуйте види натовпу.

5. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

Тема 1. Соціальна психологія як наукова дисципліна, її предмет, об'єкт, завдання та методи

Практичне заняття 1.

1. Передумови виникнення соціальної психології.
2. Оформлення соціальної психології у самостійну науку. Предмет, об'єкт, завдання соціальної психології.
3. Розвиток та становлення американської соціальної психології.
4. Розвиток та становлення західноєвропейської соціальної психології.
5. Розвиток та становлення радянської соціальної психології.
6. Витоки української соціально-психологічної думки. Становлення та перспективи розвитку соціальної психології в Україні.
7. Розвиток соціально-психологічної думки українськими вченими в еміграції.

6. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ЗАЛІКУ

1. Соціальна психологія як галузь наукового знання почала формуватися:

- 1) початок XIX ст
- 2) середина XIX ст
- 3) початок XX ст
- 4) середина XX ст
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

2. Предметом вивчення соціальної психології є:

- 1) особистість в групі, соціумі, соціальна психіка
- 2) соціальні групи в суспільстві
- 3) соціальна психіка, або масовидність явища психіки
- 4) закономірності поведінки, діяльності та спілкування людей, зумовлені їх включенням в соціальні групи, а також психологічні характеристики самих цих груп
- 5) емоційна сфера особистості
- 6) мотиваційна сфера особистості
- 7) характер, темперамент, задатки, здібності
- 8) свідоме і несвідоме
- 9) всі варіанти відповідей вірні
- 10) жодний варіант відповіді не вірний.

3. Представниками гуманістичної психології є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) Д. Дьюї, Д. Енджелл, Г. Керр, Г. Спенсер
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер, Ж.. Піаже, Дж. Брунер, Р. Аткинсон
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

4. Представниками психоаналізу є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) Д. Дьюї, Д. Енджелл, Г. Керр, Г. Спенсер
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер, Ж.. Піаже, Дж. Брунер, Р. Аткинсон
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

5. Представниками функціоналізму є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) Д. Дьюї, Д. Енджелл, Г. Керр, Г. Спенсер
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер, Ж.. Піаже, Дж. Брунер, Р. Аткинсон
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

6. Представниками когнітивної психології є:

- 1) А. Адлер, К.-Г. Юнг, К. Хорні, Е. Фромм
- 2) А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт
- 3) Дж. Уотсон, Е. Толмен, Е. Торндайк, І. Павлов
- 4) Д. Дьюї, Д. Енджелл, Г. Керр, Г. Спенсер
- 5) Дж. Келлі, Д. Міллер. У. Найсер, Ж.. Піаже, Дж. Брунер, Р. Аткинсон
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

7. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Напрямки соціальної психології		Провідні ідеї означених напрямків
1	функціоналізм	А	вивчає проблеми закономірностей поведінки людини і тварини Центральна проблема – проблема навчання, тобто придбання індивідуального досвіду за допомогою проб і помилок
2	біхевіоризм	Б	вивчає проблеми несвідомих, ірраціональних процесів в особистості й у її поведінці. Центральною рушійною силою людини є сукупність потягів. Соціально-психологічні проблеми, що вивчав цей напрямок: конфлікт людини і суспільства, що виявляється в зіткненні потягів людини з соціальними заборонами; проблема джерел соціальної активності особистості
3	психоаналіз	В	основним законом соціального розвитку є закон виживання найбільш пристосованих товариств і соціальних груп. Головна соціально-психологічна проблема – проблема найбільш оптимальних умов соціальної адаптації суб'єктів суспільного життя

4	гуманістична психологія	Г	трактує соціальну поведінку людини як сукупність переважно пізнавальних процесів і робить акцент на процесі пізнання людиною світу, осягненні нею сутності явищ за допомогою основних когнітивних психічних процесів (пам'яті, уваги тощо)
5	інтеракціонізм	Д	вивчає проблеми соціального аспекту взаємодії між людьми в процесі діяльності та спілкування. Основна ідея: особистість завжди соціальна і не може формуватися поза суспільством
6	когнітивізм	Е	досліджує особистість, яка прагне реалізувати свої потенційні можливості і досягти самоактуалізації, особистісного зростання

8. Основними методами соціальної психології є:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) тестування
- 6) контент-аналіз;
- 7) графічний метод
- 8) моделювання
- 9) фокус-групи
- 10) соціометрія
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

9. Метод психології, що дає змогу отримати інформацію про індивідуальні особливості розвитку окремих властивостей психіки конкретної людини; спеціалізований метод психодіагностичного дослідження, застосовуючи яке можна отримати точну кількісну характеристику явища, що вивчається:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) фокус-група
- 11) соціометрія
- 12) всі варіанти відповідей вірні
- 13) жодний варіант відповіді не вірний.

10. Метод психології, який визначається як цілеспрямоване вивчення об'єкта з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, яке визначається певною пошуковою ідеєю і має чітко визначену мету:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання

- 10) фокус-група
- 11) соціометрія
- 12) всі варіанти відповідей вірні
- 13) жодний варіант відповіді не вірний.

11. Метод психології, який визначається як цілеспрямоване, організоване і фіксоване сприйняття психічних явищ з метою їх вивчення в певних умовах:

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) фокус-група
- 11) соціометрія
- 12) всі варіанти відповідей вірні
- 13) жодний варіант відповіді не вірний.

12. До якого психологічного методу ставляться такі вимоги як цілеспрямованість, вибірковість, плановість, системність, організованість, фіксованість, адекватність, повнота?

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) фокус-група
- 11) соціометрія
- 12) всі варіанти відповідей вірні
- 13) жодний варіант відповіді не вірний.

13. Метод соціально-психологічних досліджень, що являє собою групове сфокусоване (напівстандартизоване) інтерв'ю, яке відбувається у формі групової дискусії і спрямоване на отримання від її учасників «суб'єктивної інформації» про те, як вони сприймають різні види практичної діяльності або продукти цієї діяльності,

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) фокус-група
- 11) соціометрія
- 12) всі варіанти відповідей вірні
- 13) жодний варіант відповіді не вірний.

14. Метод соціальної психології, який у перекладі означає «вимір соціальних стосунків».

- 1) спостереження
- 2) біографічний метод
- 3) опитування
- 4) експеримент
- 5) вивчення продуктів діяльності
- 6) тестування
- 7) контент-аналіз
- 8) графічний метод
- 9) моделювання
- 10) фокус-група
- 11) соціометрія
- 12) всі варіанти відповідей вірні
- 13) жодний варіант відповіді не вірний.

15. Особистість – це:

- 1) поняття, вироблене для відображення біо-соціальної природи людини, розгляду її як індивіда, як суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин
- 2) властивість людини, як організму
- 3) специфіка окремої людини (специфіка носить спадковий чи випадковий характер)
- 4) людський індивід як суб'єкт відносин і свідомої діяльності, як цілісність людини (лат. persona)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

16. Індивід – це:

- 1) поняття, вироблене для відображення біо-соціальної природи людини, розгляду її як індивіда, як суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин
- 2) властивість людини, як організму
- 3) специфіка окремої людини (специфіка носить спадковий чи випадковий характер)
- 4) людський індивід як суб'єкт відносин і свідомої діяльності, як цілісність людини (лат. persona)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

17. Індивідуальність – це:

- 1) поняття, вироблене для відображення біо-соціальної природи людини, розгляду її як індивіда, як суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин
- 2) властивість людини, як організму
- 3) специфіка окремої людини (специфіка носить спадковий чи випадковий характер)
- 4) людський індивід як суб'єкт відносин і свідомої діяльності, як цілісність людини (лат. persona)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

18. Особа – це:

- 1) поняття, вироблене для відображення біо-соціальної природи людини, розгляду її як індивіда, як суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин
- 2) властивість людини, як організму

- 3) специфіка окремої людини (специфіка носить спадковий чи випадковий характер)
- 4) людський індивід як суб'єкт відносин і свідомої діяльності, як цілісність людини (лат. persona)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

19. Згідно психоаналітично підходу структура особистості складається з:

- 1) Ід (підсвідоме); Его (свідоме) та Супер-Его (надсвідоме)
- 2) інтереси; здібності; темперамент
- 3) спрямованість (установки, інтереси, потреби); здібності; темперамент і характер
- 4) I («я»); me (яким мене повинні бачити інші); self («самість» людини, особистість, особистісний «я»)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

20. Згідно американського психолога Р. Кеттела структура особистості складається з:

- 1) Ід (підсвідоме); Его (свідоме) та Супер-Его (надсвідоме)
- 2) інтереси; здібності; темперамент
- 3) спрямованість (установки, інтереси, потреби); здібності; темперамент і характер
- 4) I («я»); me (яким мене повинні бачити інші); self («самість» людини, особистість, особистісний «я»)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

21. Згідно радянського психолога Л. Рубінштейна структура особистості складається з:

- 1) Ід (підсвідоме); Его (свідоме) та Супер-Его (надсвідоме)
- 2) інтереси; здібності; темперамент
- 3) спрямованість (установки, інтереси, потреби); здібності; темперамент і характер
- 4) I («я»); me (яким мене повинні бачити інші); self («самість» людини, особистість, особистісний «я»)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

22. Згідно інтеракціоністів структура особистості складається з:

- 1) Ід (підсвідоме); Его (свідоме) та Супер-Его (надсвідоме)
- 2) інтереси; здібності; темперамент
- 3) спрямованість (установки, інтереси, потреби); здібності; темперамент і характер
- 4) I («я»); me (яким мене повинні бачити інші); self («самість» людини, особистість, особистісний «я»)
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

23. Розвиток особистості зумовлено:

- 1) своєрідністю фізіології вищої нервової діяльності
- 2) анатомо-фізіологічними особливостями
- 3) довкіллям і суспільством
- 4) сферою діяльності
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

24. Найважливішими факторами формування особистості є:

- 1) макросередовище – суспільство в сукупності всіх його проявів;
- 2) мікросередовище – група, мікрогрупа, сім'я тощо
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

25. Така соціально-психологічна характеристика як інтроверсія – це:

- 1) це тип особистості (або поведінки), що орієнтований у своїх проявах на зовнішній світ, на оточуючих)
- 2) це тип особистості (або поведінки), орієнтований «всередину» або «на» себе)
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

26. Така соціально-психологічна характеристика як екстраверсія – це:

- 1) це тип особистості (або поведінки), що орієнтований у своїх проявах на зовнішній світ, на оточуючих)
- 2) це тип особистості (або поведінки), орієнтований «всередину» або «на» себе)
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

27. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Напрямки соціальної психології		Провідні ідеї означених напрямків
1	психологічна сторона особистості	А	відображає специфіку функціонування її психічних процесів, властивостей, станів
2	світоглядна сторона особистості	Б	відображає суспільно значимі її якості та особливості, що дозволяють займати гідне місце в суспільстві
3	соціально-психологічна сторона особистості	В	відображає основні якості та характеристики особистості, що дозволяють їй грати певні ролі в суспільстві, займати певне положення серед інших людей

28. Згідно однієї із теорій, у будь-якої людини з раннього дитинства вроджені динамічні характеристики нервової системи пов'язані з домінуючими інстинктами. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Типи особистостей за домінуючим інстинктом		Інстинкти
1	егофільний тип	А	інстинкт самозбереження
2	дослідницький тип	Б	інстинкт продовження роду
3	генофільний тип	В	інстинкт свободи
4	альтруїстичний тип	Г	інстинкт домінування
5	лібертофільний тип	Д	інстинкт збереження гідності
6	домінантний тип	Е	інстинкт дослідження
7	дігнітофільний тип	Є	інстинкт альтруїзму

29. Спілкування за критерієм просторового існування розрізняють:

- 1) безпосереднє і опосередковане
- 2) бажане і небажане
- 3) міжособистісне і масове
- 4) короткотривале і довготривале
- 5) монологічне і діалогічне
- 6) конфліктне і маніпулятивне
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

30. Спілкування за критерієм мотивації до спілкування розрізняють:

- 1) безпосереднє і опосередковане
- 2) бажане і небажане
- 3) міжособистісне і масове

- 4) короткотривале і довготривале
- 5) монологічне і діалогічне
- 6) конфліктне і маніпулятивне
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

31. Спілкування за за критерієм орієнтації на співрозмовника розрізняють:

- 1) безпосереднє і опосередковане
- 2) бажане і небажане
- 3) міжособистісне і масове
- 4) короткотривале і довготривале
- 5) монологічне і діалогічне
- 6) конфліктне і маніпулятивне
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

32. Спілкування за критерієм часового обмеження розрізняють:

- 1) безпосереднє і опосередковане
- 2) бажане і небажане
- 3) міжособистісне і масове
- 4) короткотривале і довготривале
- 5) монологічне і діалогічне
- 6) конфліктне і маніпулятивне
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

33. Спілкування за критерієм кількості учасників розрізняють:

- 1) безпосереднє і опосередковане
- 2) бажане і небажане
- 3) міжособистісне і масове
- 4) короткотривале і довготривале
- 5) монологічне і діалогічне
- 6) конфліктне і маніпулятивне
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

34. Спілкування за критерієм результативності розрізняють:

- 1) безпосереднє і опосередковане
- 2) бажане і небажане
- 3) міжособистісне і масове
- 4) короткотривале і довготривале
- 5) монологічне і діалогічне
- 6) конфліктне і маніпулятивне
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

35. Найбільш примітивний рівень спілкування, що передбачає простий обмін репліками для підтримки розмови в умовах, коли суб'єкти особливо не зацікавлені у взаємодії, але змушені спілкуватися. – це:

- 1) фатичний
- 2) особистісний (духовний)
- 3) інформаційний
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

36. Рівень спілкування, що передбачає обмін цікавою для співрозмовників інформацією, яка є джерелом будь-яких видів активності людини – це:

- 1) фатичний
- 2) особистісний (духовний)
- 3) інформаційний
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

37. Рівень спілкування, що передбачає взаємодію, при якій суб'єкти здатні до найглибшого саморозкриття і розуміння сутності іншої людини – це:

- 1) фатичний
- 2) особистісний (духовний)
- 3) інформаційний
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

38. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Функції спілкування		Суть функцій спілкування
1	психологічні	А	визначають численні зв'язки між людиною і світом в самому широкому сенсі слова; між різними соціальними групами
2	інструментальні	Б	визначають розвиток суспільства як соціальної системи і розвиток груп як складових одиниць цієї системи.
3	соціальні	В	визначають розвиток людини як індивіда й особистості

39. Паралінгвістична система невербальних засобів спілкування – це:

- 1) загальна назва таких ритміко-інтонаційних сторін мови, як висота, гучність голосового тону, тембр голосу, сила наголосу
- 2) включення в мову пауз, різного роду психофізіологічних проявів людини: плачу, кашлю, сміху, зітхання тощо
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

40. Екстралінгвістична система невербальних засобів спілкування – це:

- 1) загальна назва таких ритміко-інтонаційних сторін мови, як висота, гучність голосового тону, тембр голосу, сила наголосу
- 2) включення в мову пауз, різного роду психофізіологічних проявів людини: плачу, кашлю, сміху, зітхання тощо
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

41. Термін «проксеміка» ввів:

- 1) К.-Г. Юнг
- 2) Е. Фромм
- 3) І. Павлов
- 4) Е. Холл
- 5) Е. Торндайк
- 6) А. Маслоу
- 7) К. Роджерс
- 8) М. Вертгеймер
- 9) К. Левін
- 10) всі варіанти відповідей вірні
- 11) жодний варіант відповіді не вірний.

42. До проксемічних характеристик відносяться:

- 1) включення в мову пауз, різного роду психофізіологічних проявів людини: плачу, кашлю, сміху, зітхання тощо
- 2) спілкування, що передбачає обмін цікавою для співрозмовників інформацією, яка є джерелом будь-яких видів активності людини
- 3) орієнтація партнерів в момент спілкування
- 4) загальна назва таких ритміко-інтонаційних сторін мови, як висота, гучність голосового тону, тембр голосу, сила наголосу
- 5) дистанція між партнерами по спілкуванню
- 6) спілкування, що передбачає взаємодію, при якій суб'єкти здатні до найглибшого саморозкриття і розуміння сутності іншої людини
- 7) виразні рухи, що проявляються в міміці, позі, погляді, ході
- 8) спілкування, що передбачає простий обмін репліками для підтримки розмови в умовах, коли суб'єкти особливо не зацікавлені у взаємодії, але змушені спілкуватися
- 9) всі варіанти відповідей вірні
- 10) жодний варіант відповіді не вірний.

43. Соціалізація – це:

- 1) соціальна стать, соціально детерміновані ролі
- 2) стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче».
- 3) процес і результат соціального розвитку людини
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

44. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Стадії соціалізації		Суть
1	адаптація	А	відбувається деяке відокремлення індивіда, викликане потребою персоналізації. Особистість вже засвоїла певні культурні норми суспільства, здатна проявити себе як унікальна індивідуальність, створюючи щось нове, неповторне.
2	індивідуалізація	Б	на цій стадії складаються соціально-типові властивості особистості, тобто такі властивості, які свідчать про приналежність даної людини до певної соціальної групи.
3	інтеграція	В	відбувається входження в світ людей: оволодіння деякими знаковими системами, створеними людством, елементарними нормами і правилами поведінки, соціальними ролями; засвоєння простих форм діяльності.

45. Феральні люди – це

- 1) ті, хто з якихось причин не пройшли процесу соціалізації
- 2) це ті індивідууми, які вирости в ізоляції від людей і виховувалися в співтоваристві тварин
- 3) ті, хто засвоює соціальний досвід і використовує його для адаптації до соціуму
- 4) ті, хто оволодів деякими знаковими системами, створеними людством, елементарними нормами і правилами поведінки, соціальними ролями; засвоєння простих форм діяльності
- 5) ті, хто засвоїв певні культурні норми суспільства, здатні проявити себе як унікальна індивідуальність, створюючи щось нове, неповторне
- 6) набули соціально-типові властивості особистості, тобто такі властивості, які свідчать про приналежність даної людини до певної соціальної групи
- 7) всі варіанти відповідей вірні
- 8) жодний варіант відповіді не вірний.

46. Механізмами соціалізації є:

- 1) механізм єдності наслідування, імітації, ідентифікації
- 2) механізм соціальної оцінки бажаної поведінки
- 3) конформність
- 4) механізм адаптації
- 5) механізм статевої ідентифікації (статевої ідентифікації) або статевої типізації
- 6) навіювання
- 7) рольове навчання
- 8) механізм стагнації
- 9) механізм екстернальності
- 10) механізм інтернальності
- 11) всі варіанти відповідей вірні
- 12) жодний варіант відповіді не вірний.

47. Гендер – це:

- 1) спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки
- 2) поведінка, яка найбільше характеризує поширені, яскраві взірці традиційного розподілу ролей, згідно з яким чоловіки виконують предметно-інструментальні, а жінки – емоційно-експресивні ролі
- 3) соціальна стать, соціально детерміновані ролі, сфери діяльності чоловіка та жінки, що залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства
- 4) фіксація певного становища, яке займає той чи інший індивід у системі суспільних стосунків
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

48. Гендерні стереотипи – це:

- 1) спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки
- 2) поведінка, яка найбільше характеризує поширені, яскраві взірці традиційного розподілу ролей, згідно з яким чоловіки виконують предметно-інструментальні, а жінки – емоційно-експресивні ролі
- 3) соціальна стать, соціально детерміновані ролі, сфери діяльності чоловіка та жінки, що залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства
- 4) фіксація певного становища, яке займає той чи інший індивід у системі суспільних стосунків
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

49. Статевотипізована поведінка – це:

- 1) спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки
- 2) поведінка, яка найбільше характеризує поширені, яскраві взірці традиційного розподілу ролей, згідно з яким чоловіки виконують предметно-інструментальні, а жінки – емоційно-експресивні ролі
- 3) соціальна стать, соціально детерміновані ролі, сфери діяльності чоловіка та жінки, що залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства
- 4) фіксація певного становища, яке займає той чи інший індивід у системі суспільних стосунків
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

50. Соціальна роль – це:

- 1) спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки

- 2) поведінка, яка найбільше характеризує поширені, яскраві взірці традиційного розподілу ролей, згідно з яким чоловіки виконують предметно-інструментальні, а жінки – емоційно-експресивні ролі
- 3) соціальна стать, соціально детерміновані ролі, сфери діяльності чоловіка та жінки, що залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства
- 4) фіксація певного становища, яке займає той чи інший індивід у системі суспільних стосунків
- 5) всі варіанти відповідей вірні
- 6) жодний варіант відповіді не вірний.

51. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Види соціальних ролей		Суть
1	соціальні	А	зумовлені процесом соціалізації
2	міжособистісні	Б	зумовлені конкретною соціальною ситуацією і виконуються в даний момент часу
3	активні	В	зумовлюються віком, статтю, національністю
4	латентні	Г	пов'язані з міжособистісними відносинами, які регулюються на емоційному рівні, визначаються індивідуальними особливостями людини
5	визначені	Д	не проявляються в актуальній ситуації, хоча суб'єкт потенційно є носієм цієї ролі
6	набуті	Е	пов'язані з соціальним статусом, професією або видом діяльності

52. Рольовий конфлікт – це:

- 1) становище, у якому індивід опиняється у ситуації невизначеності або неузгодженості особистих інтересів, намірів, прагнень
- 2) ситуація, у якій індивід, що має певний статус, стикається з несумісними очікуваннями
- 3) всі варіанти відповідей вірні
- 4) жодний варіант відповіді не вірний.

53. Мала група – це:

- 1) спільноти людей, що об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних стосунків, групових норм і групових процесів
- 2) група, до якої індивід відносить себе психологічно, орієнтуючись при цьому на її цінності і норми
- 3) спільноти людей, що характеризуються наявністю слабких постійних контактів між усіма їхніми представниками, але об'єднані і роблять істотний вплив на суспільне життя
- 4) соціальна спільність, що історично склалася на певній території, що усвідомлює свою етнічну єдність і володіє відносно стабільними особливостями культури, у тому числі спільною мовою
- 5) безструктуроване скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

54. Великі соціальні групи – це:

- 1) спільноти людей, що об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних стосунків, групових норм і групових процесів
- 2) група, до якої індивід відносить себе психологічно, орієнтуючись при цьому на її цінності і норми
- 3) спільноти людей, що характеризуються наявністю слабких постійних контактів між усіма їхніми представниками, але об'єднані і роблять істотний вплив на суспільне життя

- 4) соціальна спільність, що історично склалася на певній території, що усвідомлює свою етнічну єдність і володіє відносно стабільними особливостями культури, у тому числі спільною мовою
- 5) безструктуроване скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

55. Референтна група – це:

- 1) спільноти людей, що об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних стосунків, групових норм і групових процесів
- 2) група, до якої індивід відносить себе психологічно, орієнтуючись при цьому на її цінності і норми
- 3) спільноти людей, що характеризуються наявністю слабких постійних контактів між усіма їхніми представниками, але об'єднані і роблять істотний вплив на суспільне життя
- 4) соціальна спільність, що історично склалася на певній території, що усвідомлює свою етнічну єдність і володіє відносно стабільними особливостями культури, у тому числі спільною мовою
- 5) безструктуроване скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

56. Етнос – це:

- 1) спільноти людей, що об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних стосунків, групових норм і групових процесів
- 2) група, до якої індивід відносить себе психологічно, орієнтуючись при цьому на її цінності і норми
- 3) спільноти людей, що характеризуються наявністю слабких постійних контактів між усіма їхніми представниками, але об'єднані і роблять істотний вплив на суспільне життя
- 4) соціальна спільність, що історично склалася на певній території, що усвідомлює свою етнічну єдність і володіє відносно стабільними особливостями культури, у тому числі спільною мовою
- 5) безструктуроване скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

57. Нативізм – це:

- 1) спільноти людей, що об'єднані спільною соціальною діяльністю і знаходяться у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних стосунків, групових норм і групових процесів
- 2) група, до якої індивід відносить себе психологічно, орієнтуючись при цьому на її цінності і норми
- 3) спільноти людей, що характеризуються наявністю слабких постійних контактів між усіма їхніми представниками, але об'єднані і роблять істотний вплив на суспільне життя
- 4) соціальна спільність, що історично склалася на певній території, що усвідомлює свою етнічну єдність і володіє відносно стабільними особливостями культури, у тому числі спільною мовою
- 5) безструктуроване скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

58. Розподіл малих груп на первинні та вторинні було запропоновано

- 1) Г. Хайменом
- 2) Ч. Кулі
- 3) Е. Мейо
- 4) К. Левіном
- 5) 2) Д. Морено
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

59. Розподіл малих груп на формальні і неформальні було запропоновано

- 1) Г. Хайменом
- 2) Ч. Кулі
- 3) Е. Мейо
- 4) К. Левіном
- 5) 2) Д. Морено
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

60. Розподіл малих груп на групи членства і референтні групи було запропоновано

- 1) Г. Хайменом
- 2) Ч. Кулі
- 3) Е. Мейо
- 4) К. Левіном
- 5) 2) Д. Морено
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний

61. Засновником соціометричного напрямку дослідження малих груп є:

- 1) Е. Мейо
- 2) Д. Морено
- 3) К. Левін
- 4) Г. Хайменом
- 5) Ч. Кулі
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

62. Засновником соціологічного напрямку дослідження малих груп є:

- 1) Е. Мейо
- 2) Д. Морено
- 3) К. Левін
- 4) Г. Хайменом
- 5) Ч. Кулі
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

63. Засновником напрямку «групової динаміки» у дослідження малих груп є:

- 1) Е. Мейо
- 2) Д. Морено
- 3) К. Левін
- 4) Г. Хайменом
- 5) Ч. Кулі
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

64. Дослідження в галузі теорії референтної групи здійснювали:

- 1) Е. Мейо, Д. Морено, К. Левін, Г. Тард, Г. Лебон, П. Борде
- 2) Ч. Кулі, К. Хорні, М. Вертгеймер, К. Роджерс, А. Маслоу
- 3) Дж. Мід, Г. Хаймен, Т. Ньюком, М. Шериф, Р. Мертон, Г. Келлі
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

65. Дослідження феномену натовпу здійснювали:

- 1) Г. Тард, Г. Лебон, П. Борде
- 2) Ч. Кулі, Е. Мейо, Д. Морено
- 3) Т. Ньюком, М. Шериф, Г. Хаймен
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

66. Формальне лідерство – це:

- 1) процес впливу на людей за допомогою своїх здібностей, вміння чи інших ресурсів
- 2) процес впливу на людей з позиції посади
- 3) сукупність засобів впливу, зумовлена специфікою завдань організації
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

67. Неформальне лідерство – це:

- 1) процес впливу на людей за допомогою своїх здібностей, вміння чи інших ресурсів
- 2) процес впливу на людей з позиції посади
- 3) сукупність засобів впливу на людей, зумовлена специфікою завдань організації
- 4) всі варіанти відповідей вірні
- 5) жодний варіант відповіді не вірний.

68. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Стилі лідерства		Суть
1	авторитарний	А	лідер одноосібно ухвалює всі питання, не враховуючи думки підлеглих, часто втручається в дії керівників нижчого ступеню і не дозволяє їм приймати самостійних рішень, робити і вирішувати щось без його відома
2	демократичний	Б	підлеглим надається велика самостійність у роботі та прийнятті рішень, лідер дає лише загальні настанови і час від часу контролює діяльність виконавців
3	ліберальний	В	підлегли беруть активну участь у прийнятті рішень і користуються широкою свободою у виконанні завдань. лідер охоче ділиться з ними владою, надає можливість проявити ініціативу, розвивати свої здібності.

69. Встановіть відповідність у вигляді цифр і букв:

	Теорії лідерства		Суть
	теорія рис (особистісна теорія)		лідерство визначає як процес організації міжособистісних стосунків у групі, вважаючи лідером суб'єкта управління цим процесом. Феномен лідерства тлумачиться як продукт спільної групової діяльності при розв'язанні конкретного завдання, коли індивіди мають змогу виявити свою здатність організувати групу на розв'язання групової проблеми
	ситуаційна теорія		акцентує увагу на вроджених якостях лідера, доводить, що ним може бути особа з певними особистісними якостями (сукупністю певних психологічних рис

	поведінковий підхід	вважає, що розв'язання завдань і спілкування у різних ситуаціях групового життя виводить на передній план конкретних індивідів, які переважають інших хоча б за однією якістю. Визнання лідером в окремому випадку та здобутий завдяки цьому авторитет є передумовами обрання індивіда на лідерські ролі й наступного разу
	синтетична (системна) теорія	лідером стає людина, яка дотримується певного стилю поведінки, діяльності. Дослідники часто абсолютизували один стиль керівництва, ефективність якого залежала від конкретної ситуації: коли ситуація змінювалася, то змінювався і стиль.

70. Національна психіка – це:

- 1) складова частина суспільної свідомості
- 2) історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій
- 3) сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою
- 4) складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації
- 5) усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин
- 6) емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей
- 7) суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності
- 8) всі варіанти відповідей вірні
- 9) жодний варіант відповіді не вірний.

71. Національна самосвідомість – це:

- 1) складова частина суспільної свідомості
- 2) історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій
- 3) сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою
- 4) складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації
- 5) усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин
- 6) емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей
- 7) суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності
- 8) всі варіанти відповідей вірні
- 9) жодний варіант відповіді не вірний.

72. Національний характер – це:

- 1) складова частина суспільної свідомості
- 2) історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій
- 3) сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою
- 4) складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації
- 5) усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин

- 6) емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей
- 7) суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності
- 8) всі варіанти відповідей вірні
- 9) жодний варіант відповіді не вірний.

73. Національна свідомість етнічних спільнот – це:

- 1) складова частина суспільної свідомості
- 2) історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій
- 3) сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою
- 4) складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації
- 5) усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин
- 6) емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей
- 7) суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності
- 8) всі варіанти відповідей вірні
- 9) жодний варіант відповіді не вірний.

74. Національні інтереси та орієнтації – це:

- 1) складова частина суспільної свідомості
- 2) історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій
- 3) сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою
- 4) складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації
- 5) усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин
- 6) емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей
- 7) суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності
- 8) всі варіанти відповідей вірні
- 9) жодний варіант відповіді не вірний.

75. Національні почуття і настрої – це:

- 1) складова частина суспільної свідомості
- 2) історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій
- 3) сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою
- 4) складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації
- 5) усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин
- 6) емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей

- 7) суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності
- 8) всі варіанти відповідей вірні
- 9) жодний варіант відповіді не вірний.

76. Національні традиції та звички – це:

- 1) складова частина суспільної свідомості
- 2) історично сформована сукупність стійких психологічних рис представників тієї чи іншої етнічної спільності, що визначають типовий спосіб дій
- 3) сформовані на основі досвіду життєдіяльності нації і міцно вкорінені у повсякденному житті правила і норми поведінки, дотримання яких стало суспільною потребою
- 4) складна сукупність соціальних, політичних, економічних, моральних, релігійних і інших поглядів і переконань, що характеризують рівень духовного розвитку нації
- 5) усвідомлення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільності та її місце в системі суспільних відносин
- 6) емоційно забарвлене ставлення людей до своєї етнічної спільності, до її інтересів, до інших народів і цінностей
- 7) суспільно-психологічні явища, що відображають мотиваційні пріоритети представників тієї чи іншої етнічної спільності
- 8) всі варіанти відповідей вірні
- 9) жодний варіант відповіді не вірний.

77. Випадковий натовп – це:

- 1) скупчення людей, поведження яких ґрунтується на явних або неявних нормах і правилах поведінки
- 2) скупчення людей, що прагнуть до руйнування і навіть вбивства
- 3) скупчення людей, що виникає у зв'язку з якою-небудь несподіваною подією
- 4) скупчення людей, охоплених почуттям страху, прагненням уникнути якоїсь уявної чи реальної небезпеки
- 5) скупчення людей, що його утворюють, доводять себе до нестями у спільних молитовних, ритуальних чи інших діях
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

78. Конвенціональний натовп – це:

- 1) скупчення людей, поведження яких ґрунтується на явних або неявних нормах і правилах поведінки
- 2) скупчення людей, що прагнуть до руйнування і навіть вбивства
- 3) скупчення людей, що виникає у зв'язку з якою-небудь несподіваною подією
- 4) скупчення людей, охоплених почуттям страху, прагненням уникнути якоїсь уявної чи реальної небезпеки
- 5) скупчення людей, що його утворюють, доводять себе до нестями у спільних молитовних, ритуальних чи інших діях
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

79. Панічний натовп – це:

- 1) скупчення людей, поведження яких ґрунтується на явних або неявних нормах і правилах поведінки
- 2) скупчення людей, що прагнуть до руйнування і навіть вбивства
- 3) скупчення людей, що виникає у зв'язку з якою-небудь несподіваною подією
- 4) скупчення людей, охоплених почуттям страху, прагненням уникнути якоїсь уявної чи реальної небезпеки

- 5) скупчення людей, що його утворюють, доводять себе до нестями у спільних молитовних, ритуальних чи інших діях
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

80. Екстатичний натовп– це:

- 1) скупчення людей, поводження яких ґрунтується на явних або неявних нормах і правилах поведінки
- 2) скупчення людей, що прагнуть до руйнування і навіть вбивства
- 3) скупчення людей, що виникає у зв'язку з якою-небудь несподіваною подією
- 4) скупчення людей, охоплених почуттям страху, прагненням уникнути якоїсь уявної чи реальної небезпеки
- 5) скупчення людей, що його утворюють, доводять себе до нестями у спільних молитовних, ритуальних чи інших діях
- 6) всі варіанти відповідей вірні
- 7) жодний варіант відповіді не вірний.

7. ДЖЕРЕЛА, РЕКОМЕНДОВАНІ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ

Основна література

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева – М. : Аспект Пресс, 1996. – 376 с.
2. Гапон Н. Соціальна психологія: навчальний посібник / Н. Гапон. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 366 с.
3. Коваленко А. Б., Корнев М. Н. Соціальна психологія / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнев – К., 2006. – 280 с.
4. Козляковський П. А. Соціальна психологія : Курс лекцій. Практикум. Хрестоматія / П. А. Козляковський. – Миколаїв : Вид. держ. ун-т, 2005. – 424 с.
5. Майерс Девид. Социальная психология / Дэвид Майерс. – СПб. : Питер, 1997. – 688 с.
6. Милграм С. Экспериментальная социальная психология / С. Милграм. – СПб. : Питер, 2000. – 400 с.
7. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник / В. В. Москаленко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
8. Ойстер Кэррол. Социальная психология групп / Кэррол Ойстер – СПб. : Проим Еврознак; М. : Олма-Пресс, 2004. – 214 с.
9. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник / Лідія Ернестівна Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004 – Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування. – 2004. – 573 с.
10. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии / Э. Пайнс, К. Маслач – СПб. : Питер Ком, 2000. – 380 с.
11. Реян А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология / А. А. Реян, Я. Л. Коломинский. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.
12. Тейлор Д. Социальная психология / Д. Тейлор – СПб. : Питер, 2004. – 468 с.
13. Современная зарубежная социальная психология. Тексты // под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М. : МГУ, 1984. – 254 с.

Додаткова література

14. Аронсон Э., Уилсон, Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. / Э. Аронсон, Уилсон, Р. Эйкерт. – СПб. : Прайм Еврознак; М. : Олма-Пресс, 2004. – 280 с.
15. Аронсон Элиот. Общественное животное. Введение в социальную психологию / Элиот Аронсон – СПб. : Проим Еврознак, 2006. – 416 с.
16. Балей С. Вибрані праці з соціальної і педагогічної психології / С. Балей. – Тернопіль, 1995. – 46 с.
17. Варій М. Й. Соціальна психіка нації / М. Й. Варій. – Львів : СПОЛОМ, 2002. – 184 с.
18. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Стать та сексуальність: Психологічний ракурс. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Нова книга – Богдан, 1999. – 383 с.
19. Джонсон Д. Соціальна психологія. Тренінг міжособистісного спілкування. / Д. Джонсон. – К. : Академія, 2003. – 288 с.
20. Кричевский Р. Л., Дубовская Е. М. Психология малой группы: теоретический и прикладной аспекты / Р. Л. Кричевский, Е. М. Дубовская. – М. : Междунар. педагогическая академия, 1991. – 240 с.
21. Морено Я.-Л. Социометрия: Экспериментальный подход и наука об обществе / Я.-Л. Морено. – М. : Академический проект, 2001. – 416 с.
22. Лебон Г. Психология масс / Г. Лебон. – Мн. : Харвест, М.: АСТ, 2000. – 320 с.
23. Левин К. Разрешение социальных конфликтов / К. Левин. – СПб. : Речь, 2000. – 408 с.
24. Робер М., Тильман Ф. Психология индивида и группы / М. Робер, Ф. Тильман – М. : Прогресс, 1998. – 256 с.
25. Семиченко В. А. Психология социальных отношений / В. А. Семиченко. – К. : Магістр, 1999. – 168 с.
26. Чалдини Р. Социальное влияние / Р. Чалдини. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 338 с.
27. Чалдини Р., Коник Д., Нейберг С. Агрессия. Лидерство. Альтруизм. Конфликт. Группы / Р. Чалдини, Д. Коник, С. Нейберг – СПб. : Прайм Еврознак, 2002. – 256 с.

Навчально-методичне видання

Алла Богданівна Мудрик

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ

Друкується в авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Папір офс. Гарн. Таймс. Друк цифровий.

Обсяг 2,73 ум. друк.арк., 1,6 обл.-вид.арк. Тираж 100 пр.

Зам. 246. Виготовлювач – Вежа-Друк

(м. Луцьк, вул. Бойка 1, тел. 29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4039 від 08.04.2011 р.